

יום הכפורים

עשרת ימי תשובה - מכרה זהב לכל השנה*

המהר"ל מפראג אומר: התקיעה של מוצאי יום הכפורים, שנתקעה ביוכל לשחרור עבדים ושיבה הביתה, מסמלת שחרור מִצְרִים ושיבת תשובה אחרי יום הכפורים. הרגשת ההשתחררות באה רק במוצאי יום הכפורים. לפניו - מתחילת חודש אלול - קיימת הרגשת מתיחות, כובד ראש, יראה, עול מלכות - מלכויות - אבל מלכות זו שאנו מקבלים בדרך כלל כעול, מתבטאת בפסוקי התפילה בכבוד, הדר ועוז. "תמליכוני עליכם" (ראש השנה סז.א) - זה קירבה למלך, "כל ישראל בני מלכים" (שבת פ"ד ח"ד), ולא ריחוק של אדנות - עבדות - "אם כבנים" (מתוך "היום הרת עולמי"), ואז כבוד המלכות הוא כבודנו: מלוך עלינו בכבוד, הופע עלינו בהדרך. ורק בסוף התפילה אנו מגיעים ל"היום תגדלנו" - מלכותו עלינו גורמת לנו גדלות אדם. נדע ונשמור על גדלותנו זו כל השנה.

כל יום בפקיחת עינינו הראשונה בבוקר, נפגשים אנו עם "המלך" באמירת "מודה אני... מלך חי וקיים". המכוין באמירה זו חש בשייכותו למלך כבן לאב, וכל סדר יומו העמוס טרדות ודאגות מואר בחווית היותו נסיד, בן מלך, שחי בעולם שאינו הפקר, ויש לי ולעולם מלך דואג ומסדר.

שאלה:

האם בעשרת ימי תשובה צריך להטיף מוסר על דרכים רעות או לדבר על גדלותנו?

תשובה:

דעתי, בימינו - כשההפקרות שולטת ברחוב ואין לי אף הצעת דרך להיאבק בה ולהתגונן מפניה - יש לנו עצת דוד המלך: "כי יצפנני בסֶפֶה ביום רעה, יִסְתַּכְנֶי בַּסֶּתֶר אֶהְלוּ, בַּצּוּר יִרְוּמָנִי" (תהלים כז.ה):

(1) סוכה - למסתור מגשם בלבד.

(2) אוהל - מגן יותר מפני גשם, קור ורוח - מתוך שיש בו חום מסוים.

(3) מערת סלעים, בה מוגן החוסה מהכל, גם מחיות וליסטים, כי המערה בגובה, ברום...

הישיבה כיום היא: ראשית, סוכה המגינה מדרכי הלבוש, ההופעה, ההבעה ואיבוד הדרך של צעירי הרחוב היום. בישיבה יש אוריה רצינית ומיושבת. שנית, אתה מכיר ומרגיש מה נותנת לך הישיבה. היא לך אוהל. אחר כך הישיבה מוציאה אותך מההפיכה כשמבטך על אנשי הרחוב מלמעלה למטה - כמה מסכנים הם וחייהם ריקים ועלובים, ואתה במרומים - ירוממני.

* שיחה לפני רמ"ט, ה' תשרי תשל"ג.

כל התלישות מעם וארץ, כל ההתלבטות ברפית, הבית הרעוע ליד הכותל, ברעם וחברון - באה מזה שאינך קשור ליהודים ולאבות היהדות, אלא חי כגוי וממילא אינך מזדהה עם קברי אבות וארץ ירושתם. מי שאינו פותח בתפילתו ב"אלקי אברהם ואלקי יצחק וגוי", עבורו שיח ג'עברל¹ הוא בעל "המערה" יותר מאתנו (או מהקבי"ה), שכבר מזמן לא גרנו בחברון.

הישיבה אינה רק כסוכה, כאוהל, אלא מחזקת כצור, ומרוממת אותך כבעל השקפה, ערכים, עקרונות. בישיבה אתה יודע למה נוצרת, למה תשאף, מדוע נוצרת, לשם מה אתה חי - מוגן כצור ומרומם.

ומעצתו זו של דוד המלך נלמד, כי כיום עלינו להגיע לנקודת ה"צור ירוממי" כי רק זה מחייה אותנו בשטפון ובסחף.

הרגשת רוממות זו על הרחוב תחזק אותנו גם בחופש, בעימות עם דמויות הרחוב. הידיעה כי עלינו חלה חובת המשך החזקת והנחלת מסורת עם ישראל, תחייבנו התחזקות גם בחופש, ואפשר שמתוכה, ומתוך הרגשת רחמנות עליהם נבוא גם לעזור להם, וגם בזה יהיה חיזוק לנו.

עשרת ימי תשובה מכרה זהב לכל השנה, תשרי - ירח האיתנים - "דתקיף במצוות" (ראש השנה י"א), כי הוא עושה אותנו כל השנה איתנים יותר. אבל גודל ההשפעה תלוי במידת התרכזותך בימים אלה של תשרי. **מכרה זהב, אבל רק למי שפונה**. מחשבותיך בעשרת ימי תשובה, תהיינה מופנות לגילוי הפתאומי של פשט חדש בתפילה, במאמר חז"ל ישן שנזכרת בו והבנת אותו בתפיסה חדשה, בצורת יחס ודבור חדש אל החבר.

כיום במצב הכלכלי במדינה, ובפרט בפנימיה וחדר האוכל בישיבה, ה"ואהבת לרעך כמוך" אינו כל כך תמיכה בגופו, כלומר לתת אוכל לחבר הרעב, ומתרכז כיום יותר בעזרה הרוחנית, בעידוד, בתשומת לב, חיוך, שמוציאו ממצוקה רוחנית.

"אורי" - בראש השנה, ו"ישעי" - ביום הכפורים" (ויקרא רבה כא.ז), ואחר כך בסוכות "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" (ישעי' יב.ג). מעין יש לו מקוה, ונביעת שמחת מעייני הישועה, מגשמי ראש השנה ויום הכפורים, אור וישע ה' - אם זוכים לו.

1 ראש עיריית חברון דאז.

לפני ה' - תטהרו*

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו (ויקרא ט"ז)

אם על עשרת ימי התשובה בכללם נאמר "דרשו ד' בהמצאו, קראו בהיותו קרוב" (ישעיה נה. ו: ראש השנה יח. א), הרי שיא הקירבה היא ביום העשירי, הוא יום הכפורים, שבו האדם מישראל עומד ממש לפני ד', ועל יום קדוש זה נאמר: "לפני ד' - תטהרו".

בה במידה שהאדם מישראל מעמיק בהכרתו וממחיש בהרגשתו כי אכן לפני ד' הוא עומד, באותה מידה שופעת עליו הטהרה האלוקית והוא מיטהר והולך.

"ואני קרבת אלקים לי טוב" אמר נעים זמירות ישראל (תהלים עג. כח) - חש המשורר האלקי עד כמה ההכרה, ההרגשה, של קרבת אלקים מעניקה לו את אור הטוב, וככל שהקירבה גדולה יותר - אורו הגנוז של הטוב מתגלה יותר וזיוו מתפשט על כלל הויתו.

"כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו" (דברים ד. ז) - קירבת אלקים מרוממת, מגדלת, מוציאה מקטנות המוחין ומעניקה גדולת נפש ורוממות רוח. מעל ומעבר לחשבון עוונות, מעל ומעבר לקטנוניות היומיומיות, לחולשות האנושיות, לדרך התחתית של חיי השעה, נוצר מגע עם חיי עולם, עם עולם הנצח, עם מקור החיים האמיתי - "כי עמד מקור חיים, באורך נראה אור" (תהלים לו. י).

ובתפילת נעילה, על סף נעילת שער, כשהלב מתפעם מעיצומו של יום, אנו מודים על הזכות הגדולה שזכינו לה: "אתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמוד לפניך" - כמה נשגב הדבר: הקב"ה העניק לנו הכרה ואף הרשה לנו לעמוד לפניו!

כאמור: אותה עמידה לפני ד' היא מקור הטהרה, מקור הגדלות וההתעלות. ועל כך משבח אותנו רבי עקיבא ואומר: "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם!" (יומא פה. ב).

אשרי העם שדי אלוקיו! (תהלים קמ"ט)¹

* הופיע ב"שבת בשבתו" ט' בתשרי תשנ"א. גליון מס' 49 (304).

1 ועיין עוד בחובת הלבבות שער חשבון הנפש.

ביום הכפורים צריך להרגיש שעומדים לפני הקב"ה ממש*

"כי ביום הזה יכפר עליכם וגוי לפני ה' תטהרו" (ויקרא כגל)

"תפילה בלי כוונה - כגוף בלי נשמה" (עיין "כף החיים" אורח חיים ט.י).

עיקר הכוונה בתפילה, היא הידיעה שהאדם עומד לפני הקב"ה. ואדם שלא מבין פירוש המלים, אם כיוון לכך יצא ידי חובה (עיין שלחן ערוך אורח חיים צח.א).

גם ביום הכפורים שהוא מקור הקדושה והטהרה, כל הטהרה באה מהעמידה לפני ד', והסרת כל הקליפות המעכבות: אכילה, שתיה, מלאכה. כפי שמסביר הרב קוק זצ"ל (עיין מועדי הראיה עמ' 19), לגבי קביעת שם להלכות יום הכפורים (בספר "משנה תורה" להרמב"ם) בשם "שביתת העשור". אף על פי שמפשט הפסוק "וענייתם את נפשותיכם" (ויקרא כג.ל), משמע להמון שהכוונה לעינוי. העינוי כשלעצמו אינו מטרה, אלא רק תוצאה של המטרה העיקרית: ביטול כל הדברים והעמידה לפני ד', שהיא הטהרה האמיתית.

גם בעבודת הכהן הגדול במקדש ביום הכפורים, אפשר לראות רמז לכך: הכריעות וההשתחויות באות להראות את בטול היישות העצמית לפני אדון כל.

המשנה בסוף יומא: "אמר רבי עקיבא, אשריכם ישראל: לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם? - אביכם שבשמים וכו', ואומר "מקוה ישראל וגוי" (ירמיה יד. ז: יז.ג). מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל".

ואמר אחד הגדולים: כשם שבטבילה במקוה אסור שתהיה תציצה (שלחן ערוך יורה דעה קצו.א) - כך ביום הכפורים: יש להסיר את כל התציצות, הן המתחשבות והן המעשים, ולקיים בצורה שלימה ואמיתית: "לפני ד' תטהרו".

* שיחה לשבת שובה תשל"ט

”לפני ה' תטהרו” - בתוך הישיבה ומתוכה*

”מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב”ה מטהר את ישראל, שנאמר (ירמיה ז.יג) ”מקוה ישראל ה' ” (יומא פ”ח מ”ט). הזכרנו שדברי רבי עקיבא נאמרו במצב מיוחד - אחרי חורבן בית המקדש (ראה עמוד 162). אותו מצב של מצוקה נפשית איומה - מתקרב יום הכיפורים ללא מקדש, ללא סדר העבודה.

סדר העבודה - אנחנו רואים איזו התרגשות היתה, הכהנים והעם שעומדים בעזרה כששומעים את השם הנכבד והנורא יוצא בקדושה ובטהרה מפי כהן גדול, כורעים ומשתחוים! (יומא פ”ו מ”ב). אנחנו עושים את זה מפני שזה כתוב במחזור, הדפיסו לנו את הסדר. שם - היתה זו תגובה טבעית. כהן גדול היה משמיע את השם בקול אדיר וחזק, היו שומעים במרחקים קולו של כהן גדול (תמיד פ”ג מ”ח), והיה מרעיש את הנפש. היתה התרגשות גדולה מאוד, חוויה דתית עמוקה מאוד.

והנה חרב בית המקדש, וכל זה לא קיים. ואז, רבי עקיבא, שמסוגל היה להעמיק במחשבה ולהעמיק באמונה, עד כדי להגיע לחוויה - שעל יד חורבות בית המקדש, חבריו התנאים בוכים והוא שמח - אתם יודעים את דברי האגדה בסוף מסכת מכות (כ.ב): חורבן, שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, כולם המומים, שבורים ורצוצים... והוא כבר רואה שם את חזון הגאולה: כיוון שנתקיימה נבואתו של אוריה: ”...ירושלם עֵינֵן תהיה והר הבית לבמות יער” (מ”כ ג.יב) - תתקיים גם נבואתו של זכריה: ”עוד יִשְׁבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם, ואיש משענתו בידו מֵרֵב ימים. ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות, משחקים ברחבתיה”. (זכריה ח. ז-ה) - רבי עקיבא בעל המבט העמוק הזה, ניסה בדרך זו לעודד ולחזק את רוחו של העם: ”אשריכם ישראל” - קיומו של העם איננו תלוי בקיומו של בית המקדש!

כתוב ”לפני ה' תטהרו” (ויקרא טז.ל) - רקמנו את הפסוק הזה על הפרוכת החדשה של ראש השנה ויום הכפורים. למעלה את הפסוק ”דרשו ה' בהמצאו קִרְאָהוּ בהיותו קרוב” (ישעיה נה.ו), ובמרכז ”לפני ה' תטהרו” - לפני ה' - ”מלא כל הארץ כבודו” (ישעיה ג.ג), אתה רק צריך להסתכל, להתרכז במחשבה, ולהעמיק במחשבה ולהרגיש את זה.

כאן מקומו של סיפור, שכל פעם שאני נזכר בו הוא מרגש אותי מחדש, על אחד התלמידים שלנו שבתקופת שירותו בצה”ל, נמצא היה באיזו דרך רחוקה במדבר סיני, על יד איזה מחסום. משמרת קטנה של ארבעה, חמשה חיילים, בין חולות המדבר. ותורו היה לעמוד שמה ליד המחסום ביום הכפורים. חייל ממלא את חובתו, יצא כך בגורלו. אז הוא נמצא ביום הכיפורים בלב המדבר עם עוד מספר חיילים, ולבו מר עליו. הוא צריך להתפלל, הוא יכול להתפלל כל היום כמעט, כיון שמכונית לא עוברת שם, אולי עוברת מכונית בודדת, ולבו מר עליו. מה לעשות? מחזור היה איתו, לזה דאג מראש. והנה הוא אומר, החלטתי שאני מתיישב בתוך אותה הסוכה הקטנה שהקימו שם, סוכת המשמר, ומתרכז במחשבה, כאילו אני נמצא בישיבה, אני מתפלל יחד אתכם. וככל

* שיחה במוצ”ש שובת (מוצאי ראש השנה) תשמ”ח. שכתבו: הרב אורן ואורית לש.

שהתרכזתי יותר ויותר במחשבה נהיה לי יותר קל על הלב, אני נמצא בישיבה. בחור שלמד ארבע שנים בישיבה, נוסח הישיבה, סגנון התפילה של הישיבה, כל ההרגשה הייתה עמוקה בלב. אחד הדברים שתלמידים ותיקים אומרים, כאשר שואלים אותם "מה נשאר לכם מהחוויות של הישיבה?" - אחת החוויות שכמעט כולם מזכירים: "תפילת ראש השנה ויום הכיפורים", אחת החוויות השמורות בליבם. "התרכזתי במחשבה ונהיה לי יותר קל על הלב, התפללתי יחד אתכם". פירושו של דבר, שאם אדם מתרכז במחשבתו, אז גם אם מסביב לו תנאים לגמרי אחרים - הוא יכול להתגבר על ה"מסביבי", יכול לחיות בעומק החוויה את מה שהוא רוצה לחיות.

זה מה שמציע לנו רבי עקיבא: "לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם" - כל מה שאתה יודע כל השנה, מה שאנחנו חושבים בשעת שמע ישראל בבוקר ובערב, בשעת רוממות הנפש, תרכז את כל זה יחד, ותרגיש שאתה נמצא לפני ה'. והרי ככל שאתה יותר לפני ה' - הקב"ה קרוב יותר אליך. "קראוהו בהיותו קרוב..." "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו... בכל קראנו אליו" (דברים ז.ו.). ככל שהקריאה יותר עמוקה - אז הקירבה יותר גדולה. מה שאמרנו בתחילת הסליחות: "קרוב ה' לכל קרָאָיו לכל אשר יקראוהו באמת" (תהלים קמ"ב), אז ככל שהקריאה היא יותר אמיתית - הקירבה היא יותר גדולה.

זה תלוי בך - "לפני מי אתם מיטהרים". באותה מידה שאתה מרגיש יותר בעומק את ה"לפני מי אתם מיטהרים", באותה מידה "ומי מטהר אתכם", מובאת התשובה של הקב"ה על פניית האדם - "לפני ה' תטהרו". ומשום כך כל כך חשוב שבעשרת ימי תשובה נלמד את מסכת יומא, ונלווה את הכהן הגדול מתחילת היום, כשהוא עזב את ביתו והגיע לעזרה, ללשכה המיוחדת שבה הוא מתכונן. הרי זאת המשנה הראשונה של מסכת יומא: "שבעת ימים קודם יום הכיפורים - מפרישים כהן גדול מביתו". ככל שאנחנו נלך יחד עם הכהן הגדול במשך הימים האלה, ונחיה יותר את סדר העבודה, כשיגיע יום הכיפורים - נזכה ל"לפני ה' תטהרו", נרגיש את זה.

"אתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמוד לפניך" - כך אנחנו אומרים בתפילת "נעילה". "הבדלת אנוש מראש", ייחדת את האדם כיצור מיוחד בבריאה, "ותכירהו לעמוד לפניך", איזה גדלות הענקת ליצור הזה ששמו אדם - "ותכירהו לעמוד לפניך", הענקת לו הכרה.

יש מושג בעולם הפוליטי, מדינה אחת **מכירה** בשניה - או לא מכירה. כשקמה מדינת ישראל היתה בעיה אם העולם יכיר בנו, ואמריקה הזדרזה להיות הראשונה להכיר בנו, ובעת שהודיעה אמריקה שהכירה במדינת ישראל, איזו התרגשות היתה... יש שתי מיני הכרות: הכרה "דה-פקטו" והכרה "דה-יורה", הכרה באופן מעשי והכרה באופן משפטי. הכרה "דה-פקטו" - פירושו של דבר אני לא מכיר במדינה הזאת, אין לה זכות קיום, אבל אם היא נמצאת על כדור הארץ - אני צריך בכל זאת להתחשב בה. הכרה "דה-יורה" - אני מכיר בה הכרה מלאה שיש לה זכות קיום מבחינה משפטית, היא לא רק חיה וקיימת, יש לה זכות חיים, זכות קיום. זאת היא הכרה מלאה.

"אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך", פירושו של דבר **הכרה מלאה**, לא רק "דה-פקטו" אלא גם "דה-יורה". "ותכירהו לעמוד לפניך" - הענקת לו הכרה מלאה. זאת היא גדלות,

זהו "מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו". אנחנו אומרים בראש השנה (בסוף החזרה לתפילת מוסף): "היום תגדלנו" - אנחנו נעשים גדולים יותר, קרבת אלוקים מגדלת אותנו.

גם בענייני עברות שבין אדם לחבירו, אם אתה מרגיש גדלות נפשית, אם אתה רואה יותר רוממות נפשית, אז לא מתאים לך ה"ברוגז" הקטן שהיה לך אתמול עם החבר שלך, לא מתאים לך לריב אתו על איזה דבר קטן כזה. באותה מידה שהאדם שבך, שהאישיות שבך, גדלה יותר, רצינית יותר, חשובה יותר - זה משחרר אותך מכל מיני דברים קטנוניים. זה מה שאנחנו רוצים מעצמנו, שלא נצא מתוך הדברים הקטנים, מתוך התחשבות, מתוך הקטנות, אלא מתוך שהתרוממנו והתעלנו, וכל הדברים האלה כבר לא תופסים מקום. היו מקומות בקהילות ישראל שאנשים רבו על עליה: לקבל שלישי, לקבל ששי, לקבל מפטיר וכך הלאה. נתאר לעצמנו שיגיע לאותה קהילה הגאון מוילנא, יגיע לאותה קהילה רבי עקיבא איגר. אצל הגאון מוילנא תופס מקום איזו עליה נתנו לו? נתנו לו שלישי נתנו לו ששי? - הוא לא שייך לזה, הוא חי בעולם הרבה יותר גבוה, או האם זה משנה לו אם הוא עומד ב"מזרח", במקום כזה על יד הרב או במקום זה ליד הרב? - זה קובע בשבילי! אצל רבי עקיבא איגר קבעו דברים כאלה? אצל ה"חפץ חיים" קבעו דברים כאלה? - זה לא שייך! אדם בעל אישיות גבוהה, נעלה ומרוממת, כל הדברים הקטנוניים האלה, שאצל בני אדם רגילים תופסים מקום מרכזי, בכלל לא נתפסים, לא שייכים אצלו! זה מה שאנחנו רוצים מעצמנו - "היום תגדלנו" נהיה גדולים יותר.

בעשרת ימי תשובה צריכה להיות גדלות, רוממות הנפש, דיבור אחר, התייחסות אחרת, נעשינו גדולים יותר.

ברוך ה' עברו עלינו שני ימי ראש השנה, היתה לי הרגשה טובה מאוד, רוב רובו של הציבור התפלל מאד יפה, אווירה רצינית. היתה לנו גם סייעתא דשמיא, כמה טורחות קהילות להשיג תוקע טוב שלא תהיינה תקלות באמצע, כל מיני תקלות באמצע יוצרות הרגשה כבדה של מצב רוח קשה. היה לנו תוקע נפלא. שמעתי כבר הרבה פעמים בהרבה בתי כנסת: אנחנו צריכים תוקעים כאלה, שהכל ילך כל כך חלק, טוב מבחינת ההלכה, הכל בדייקנות מלאה. הרי בקהילות שונות משלמים הון תועפות להשיג איזה בעל תוקע מיוחד או קורא בתורה. נאלצנו לשחרר שני תלמידים, שבקהילה שלהם אין מי שיקרא בתורה, מוכרחים לרחם על הקהילה ההיא. ברוך ה', לא היתה לנו בעיה כזאת, קריאת התורה בקול רם, מדויקת, מסודרת. והתפילה עצמה - הותיקים יודעים סגנון הישיבה. לישיבה שלנו, לנוסח התפילה שלנו, יש כבר מסורת. לישיבות אחרות כבר עברה המסורת מכאן. מסורת הנמשכת קרוב ליובל שנים, זה אופי, זה סגנון. בוגרי הישיבה באשר הם שם, כשעוברים לפני התיבה הם מתפללים בסגנון שקיבלו כאן. סיפר לי מישוהו, אחד מבוגרינו, בעל תפילה יפה מאוד, לקחו אותו לאיזה בית כנסת גדול בתל אביב... אחרי התפילה ניגש אליו מישוהו ושאל אותו: "שמע איפה למדת את זה? איפה קלטת את זה?" - "למדתי בכפר הרא"ה, ארבע ראשי שנים הם, ארבע ראשי שנים התפללתי בכפר הרא"ה". זה דבר גדול. סגנון, אופי, זה לא דבר פשוט. לא פעם הגיעו אלינו תלמידים ותיקים, כשרק יכלו להשתחרר הגיעו לישיבה. חסר להם הסגנון של הישיבה. במקומות אחרים לא קיבלו את זה, זה חסר להם. אז הנה, ברוך ה' היו לנו שני ימים גדולים של רוממות הנפש. גם מזג האוויר עזר לנו, לא חם מדי, לא יבש מדי. נדמה שכל מי

ששוחרר- בצדק או בלחץ, כשיבוא מחר, יצטער על שלא היה אתנו כאן בראש השנה. יצטער על כך, כדרך שכבר קרו לי הדברים הללו בשנים שעברו, שצעירים מהחמישית ומהשישית ניגשו אחרי ראש השנה, והודו לי על שלא קיבלו שחרור. עכשיו מודים, אבל כמובן מקודם לא ידעו מה זה. הכל בסייעתא דשמיא, אבל צריך לדעת להודות לקב"ה על הזכות הזאת.

הנה הרב... שלנו יצא למילואים, והוא הצטייד עם שופר, ואמר: "אני מסופק אם יהיה לי מניין, אם אצליח איך שהוא, באיזו דרך, באיזה בסיס, אבל לכל הפחות אקיים מצות תקיעת שופר דאורייתא". אז תארו לעצמכם, יבוא הרב מחר מחרתים לביקור, יספר לנו: "כן, התפללתי. כמובן תקעתי בשופר, אבל קריאת התורה - לא היתה, מניין - לא היה". תארו לעצמכם מה מצבו של אדם שבראש השנה נמצא לבדו, זה לא כל כך פשוט. לא כל אחד יודע את הפטנט של אותו החייל - לחיות כל כולו בישיבה. לא לכל אחד יש תנאים כאלה. לפעמים אתה בתפקיד כזה, שאתה לא יכול להתרכז. לפעמים אתה צריך גם לנסוע בגיפ בין מוצב למוצב. אם זה התפקיד של בטחון שוטף, לא פשוט.

אז ברוך ה', שהיינו כאן כולנו יחד בתפילה מרוכזת ומסודרת. סייעתא דשמיא, צריך להודות לקב"ה על כך. אבל כל תודה לקב"ה - מחייבת. אז אדרבה, אם ככה - תדע להעריך את זה, ותדע להמשיך את זה. זה מחייב - שעשרת ימי תשובה יעברו עלינו מתוך רוממות רוח, מתוך רוממות נפש, לא בצורה שגרתית. צריך ללמוד משניות יומא, צריך ללמוד ספר מוסר כמו "מסילת ישרים", "שערי תשובה" לרבינו יונה, יש לנו הרבה ספרי "שמירת הלשון". זה נקרא "שמירת הלשון", אבל ה"חפץ חיים" מדבר שם על כל הדברים, הכל קשור אצלו לשמירת הלשון. וכל רעיון של מוסר וכל מאמר חז"ל צריך לדבר אל הנפש, צריך לפתוח את שערי הנפש.

אנא, בחורים, מדרך הטבע מאד מאד לא היינו רוצים לטפל בימים הללו בכס, גם לי יש מה לעשות עם עצמי... - "לב יודע מרת נפשו" (משלי י"ד). כל אחד יודע מה שמציק לו, מה שצריך לתקן, על מה שצריך לעבוד. ובאותם הימים - להיות עסוקים בחטאיהם של אחרים, בין אדם למקום ובין אדם לחברו, זה איננו עניין סימפטי. אני רוצה לטפל בחטאים שלי, לא בחטאים שלך! לכל הפחות תקופה קצרה בשנה, תנו לי לטפל בחטאים של עצמי.

אנא, בחורים, צום גדליה הרי הוא "צום השביעי" (זכריה ח"ט). זה לא דאורייתא, אבל אין שום סיבה לזלזל בצום גדליה. צריכים פעם לדעת מה זה צום: מה זה חשבון הנפש של צום, מה זה להשתחרר מאכילה ומשתיה ולהתמקד בעניינים רוחניים.

גם למחרת צום גדליה, מתכוונים באמת כהלכה ליום הכיפורים, מתכוונים באמת ל"לפני ה' טהרו". אחד מגדולי האדמו"רים, הגאון בעל ה"אבני נזר", הסביר מה העניין של טהרה במקווה. אחד הטעמים הוא, הרי אדם לא יכול לחיות במים. הוא יכול להחזיק מעמד דקה, שתי דקות, לפי אורך הנשימה שלו, לפי עומק הראות שלו. ואומר ה"אבני נזר", כשאתה נמצא במקוה מתחת למים - כאילו כבר אינך קיים, שמה אתה לא יכול לחיות, אז ברגע זה שיצאת מהמים - כאילו נולדת מחדש - אתה חוזר לחיים. אז הוא אומר: החוויה של טבילה במקווה צריכה להיות שאתה מתחיל פרשה חדשה, אתה עכשיו כקטן שנולד, יצאת מן המים אדם חדש.

”מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב”ה מטהר את ישראל” - הדבקות בקב”ה מחדשת אותנו. כמו שהזכרנו בראש השנה ”ויפת באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה” (בראשית ב.ז). בראש השנה היינו חייבים לטעום, כאילו עכשיו הקב”ה נתן בנו נשמת חיים ועכשיו הפכנו לנפש חיה. זה ודאי שחייב להיות ביום הכיפורים, אם המקוה מחדש אותנו - ה”לפני ה’ תטהרו” מחדש אותנו.

כן יהי רצון, שהקב”ה באמת יחדש אותנו, ויחדש עלינו שנה טובה ומתוקה!

שירה: לולי תורתך שעשועי...

אליהו הנביא...

אמר ה’ ליעקב...(מלא)

הבדלה

רוממות יוה"כ משפיעה על האדם להרהר בתשובה*

גדלו ומשמעותו העמוקה של יום הכפורים מתבטאים בעובדה שאפילו אנשים שאינם דתיים צמים ביום הזה, בלי לדעת מדוע הם צמים.

מידת הטהרה - השופעת על היהודי שחודש אלול עבר עליו בהתערורות גדולה, בשמיעת תקיעת שופר, במעשים טובים, בסליחות, בתשובה, בתפילה ליד הכותל - היא מידת טהרה גבוהה יותר מטהרת צום בלי לדעת סיבתו.

אמר הקב"ה: "פתחו לי פתח כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם" (מדרש רבה על שיר השירים ה.ב), החל מראש חודש אלול ישנה נכונות מיוחדת מצד הקב"ה לבוא לקראת החוזר בתשובה לקבל תשובתו ולעזור לו. "הבא לטהר מסייעין לו" (יומא זח.ב). ככל שהאדם מוכן לטהר עצמו במידה גדולה יותר, כך מידת הסיוע מצד הקב"ה היא גדולה יותר.

לפי זה יוצא שיום הכפורים ניתן לכל עם ישראל. וזה תלוי בכל אחד מאתנו באיזו מידה הוא מנצל את ההזדמנות שניתנת לו וחוזר בתשובה ביום הכיפורים. באיזו מידה הוא עומד בפני החויה העמוקה של העמידה לפני ה'.

הרמב"ם בהלכות תשובה (א.א) קובע שהמצוה העיקרית של התשובה היא "היודי", מה זה "יודי"? - יש נוסח של וידוי: "אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך..., אך המיוחד בענין הוא שהיודי הוא מעמד לפני הקדוש ברוך הוא. זה דבר גדול מאוד, מכיון שהרהורי תשובה זה חשבון נפש גדול, זהו ראשיתו של תהליך. בשעה שהאדם אומר "אתה יודע רזי עולם..." (תפילה לפני וידוי "על חטאי"), הוא מרגיש בעומק התבנה שהוא ניצב לפני הקב"ה. כך האדם מגיע לשיא הרהורי התשובה, והיא המסקנה - היודי.

כשהאדם מגיע לעיקר והוא מתוודה בכנות ובשברון לבב, אז הקב"ה מרחם עליו ומקבל אותו. ביום הכפורים נענית קריאתנו: "השיבנו ה' אליך ונשובה" (איכה ה.כא). ה' מקבל אותנו, ובכוחו הנפלא והנשגב יוצר אותנו מחדש. ומאחר שישנה כאן יצירה חדשה, נעשה כאן דבר שהוא בדרך כלל בלתי אפשרי - תיקון העבר.

רק בכוחו של הקב"ה לתקן את העבר. הלב הטהור נברא והרוח הנכון מתחדש (על פי תהלים כא.יב), ומתחדשת השיבה אל ה'.

תהליך זה הינו מתנה נפלאה שה' העניק לעמו. זהו פתח לעולם חדש, אינסופי, ההבטחה קימת: "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (יחזקאל לו.כה). והאומר קיים: "אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם - אביכם שבשמים" (יומא פ"ח ח"ט).

החויה של יום הכפורים היא מצד אחד חרדה, רצינות, כובד ראש, אבל מצד שני יש במעמקים איזו שמחה עילאית, שמחה טהורה, המתבטאת במעמקי כובד הראש. לכן היום איננו יום אבילות,

* שיחה באולפנת בני עקיבא אמונה. אלול תשכ"ט.

הוא "יום נורא ואיום" (מתוך הפיוט "ונתנה חוקי") אך גם יום טוב. לכן אמרו חז"ל (תענית פ"ד מ"ח) "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים". לעצמת הוידוי ניתן להגיע בתפילת נעילה. "אתה הבדלת אנוש מראש, ותכירהו לעמוד לפניך" - לשום נברא בעולם אין זכות לעמוד לפני הקב"ה ולפנות אליו באופן ישיר, וכאן אנו מגיעים לזכות זו ועומדים ממש לפניו. ולא עוד אלא ש"היום יפנה, השמש יבוא ויפנה, נבואה שערך" (מחזרת הש"ץ של תפילת נעילה) - הקב"ה פותח לנו את השערים, אנו רק צריכים לבוא. בדרך כלל הטרדות השונות לא נותנות לנפש להתרכז ולהבין. ביום הכפורים, כל התנאים מעוררים את האדם לדעת לפני מי הוא עומד. בסוף היום אתה מרגיש את עצמך זך יותר, טהור יותר, רענן יותר. לכן "אשריך ישראל" (עפ"י יומא פ"ח מ"ט) - "רוממו ה' אלקינו" (תהלים צ.ה) - בכוחך להביא להרגשת רוממות זו. "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" (ישעיה י.ג) - אלו הימים הנוראים. ויש בלבבות לקבל מן המעין הנפלא שביום הכפורים, מן הטהרה. לכן כולנו צריכים להתפלל שלא רק התפילה תרומם אותנו, אלא לאגור בתוך הלב את ההרגשות הנפלאות של הימים האלה, ולשמור אותן למשך השנה הנקרית לפנינו.

יום הכפורים - יום של שמחה*

”אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה“ (תהלים צז.יא) כשם שהאור הזרוע לצדיק הוא אור גנוז, כך לישרי לב שמחה היא שמחה גנוזה.

אור גנוז אין פירושו שגנוזהו והחביאוהו, אלא שכך נקבעה מהותו שהוא מאיר בגניזה. וכך היא גם השמחה שניתנה לישרי לב.

יום הכפורים הוא יום שמחה, שניתנו בו לוחות האחרונות (תענית ז.ב). כשם שמתן הלוחות הללו היה בצנעא, כך גם (מתן) [זמן] שמחתם בצנעא הוא. זוהי שמחה באתכסיא, בתוך אימת הדין, שמחת ישרי לב.

זה ודאי פירוש קריאתו הנרגשת של רבי עקיבא (סוף מסכת יומא. פ”ח מ”ט): ”אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים, שנאמר... מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב”ה מטהר את ישראל“ - אשריכם ישראל, לאמר: מה הדכאון הזה? - הרי יום הכפורים הוא יום שמחה? הקב”ה מטהר את ישראל! - ”לפני ד’ תטהרו“! (ויקרא טז.ל).

וכך הוא הסדר: ראשית - עמידה לפני ד’. ההרגשה העמוקה של האדם הניצב מול פני ד’, עם כל מה שהרגשה זו מחוללת בתוך האדם. ומאותה עמידה שופעת ובאה הטהרה, טהרת הגוף והנפש. והרגשת הטהרה מביאה לידי שמחה - מתוך ”תגלנה עצמות דְּפִיָתָה“ (תהלים נא.י) אדם זוכה ל”השיבה לי ששון ישעך“ (שם פס’ יד)¹ [וכן דרשו: ”וישעלי“ (תהלים כז.א) - זה יום הכפורים (ויקרא רבה כא.ז)].

* ערב יום הכפורים תשי”ד.

1 מתוך מחזור נא בתהלים. פרק התשובה. העוסק כולו בחזרה בתשובה. ונאמר מדי יום ביומו במשך חודש אלול ביב”ע כפר הרא”ה.

מי שדבק בה' באמת - גם כשאין מקדש מובטחת טהרתו*

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל! לפני מי אתם מיטהרין, מי מטהר אתכם?
- אביכם שבשמים וכו'. ואומר "מקוה ישראל הי" (ירמיה יג). מה מהוה מטהר
את הטמאים - אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל (יומא פ"ח מיט).

אפשר שדברי רבי עקיבא נאמרו מיד אחרי חורבן בית המקדש. הנה העריב ליל יום כפורים
ונפער בלב החלל הריק: בית המקדש חרב, ההיכל נשרף ואין כהן גדול ואין שעיר לכפר וכו' (ככל
הכתוב ומתואר בסליחות - בפיוטים שביום כיפורים אחרי "סדר העבודה"). הצבור מדוכדך, שבור ורצוץ. והנה
עולה רבי עקיבא ומכריז: "אשריכם ישראל וכו', מה מקוה וכו', אף הקב"ה מטהר את ישראל" -
דעו לכם יהודים, אם רק אין חציצה, הרי גם כשהמקדש חרב - הטהרה מובטחת! "מקוה ישראל
הי", והוא המטהר והוא המכפר - "לפני הי' תטהרו" (ויקרא טז).
אם אין מקדש בארץ - יש אב בשמים, וְהִדְבַּק בְּהִי בְּלִי חֲצִיצָה, הדבק בו דביקות אמת - דבק
במקור החיים, במעיין המטהר והמנביע חיים לכל היצורים - "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים
כלכם היום" (דברים טז).

* מתוך קונטרס "על משכנות הרועים", הוצ' מרכז ישיבות בני עקיבא, תל אביב תש"מ - פרק ו', פיסקה ב'.

את גדולתנו בימים הנוראים יש לנצל לכל השנה*

"מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו" (דברים ד.ז) - קרבת די עושה את העם לגדול. ואמנם היא גורמת חרדה - "ובכן תן פחדך", כפי מדת הקרבה כך גודל הפחד. מאידך, היא גורמת הרגשת בטחון - "ובכן צדיקים יראו וישמחו" - ושניהם אחד. "וידע כל פעול", "ויבין כל יצור", ב"כי אתה" - הרגשת הקשר בין היצור ל"אתה", האלקים הגדול, מרוממת את האדם על אף הרגשת קטנותו ואפסותו.

בתפילת נעילה, בעת נעילת השערים שהיו פתוחים במשך היום, אנו אומרים: "אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך". ציון העובדה כי די מכיר בנו - נותן לנו מעמד, מקדיש לנו תשומת לב, מרומם את האדם ומגדלהו.

בימים אלה של "בהמצאו" ו"בהיותו קרוב" (ישעיה נה ו; עיי' ראש השנה יח.א) - אנו גדלים יותר, משום שהי מתקרב אלינו יותר, וההכרה בנו איתנה יותר. גדלות זו מחייבת ויש לנצלה.

"נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך" (תהלים קיט.קו) - מה ענין שבועת דוד? - לו ידע האדם כי בהגיעו לפסגת מעמד מסוימת ישאר באותו גובה, היה האדם רגוע. אך יודע האדם כי ירידות מזומנות, לא אחת, אחר העליות, וכי בשעת העלייה יש להצטייד לקראת השפל המזומן, וה"צידה לדרך" היא השבועה בשעת הגאות, שהיא שמירה מחייבת וכובלת מפני ירידה בשעת השפל. שבועה-קבלה בלב, בזמן הפסגה של גדולתנו הבאה מתוך קרבת האלקים היתרה בימים קדושים אלה.

"לא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה.יז) - באונאת דברים הכתוב מדבר (בבא מציעא נח.ב) - זה הלאו שעוברים כשמותחים חבר, מעליבים ופוגעים בו. "ואהבתם את הגר" - (דברים י.ט) - מצוות עשה לקרב ולקבל באהבה פני תלמיד חדש-מהסס.

אנו רוצים לדעת האם פעלו עלינו שני ימי ראש השנה, או שעברו עלינו כדרך ימים אחרים, ללא שום רושם כלל. אפילו במעמד הר סיני, מי שלא נתאמץ לקלוט במעמקי ליבו ולרשום בו את הקולות והברקים - נשאר אצלו בזכרון רק הרושם החיצוני של האורות והמעמד.

הבחינה בענין האמור היא מה שאנו אומרים אחר התקיעות: "אשרי העם יודעי תרועה, הי באור פניך יהלכון" (תהלים טז.טז). ידיעה - היא מאמץ שכלי מכוון ואינה שמיעה גרידא. כשמאמצים את הדעת זוכים ל-"הי באור פניך יהלכון" - המשך הליכה באור הי הזורח עלינו מקול השופר.

וכיצד ניכר עלינו הדבר? - "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך, כי באור פניך נתת לנו תורת חיים ואהבת חסד" - תורת החיים ואהבת החסד הן הן אור פניו של ה', וכזיקתנו לתורה וניצול הזמן ללימודה, כהתיחסותנו לחבר בדבור, במעשה ובמחשבה, לעשות חסד עם החבר, עם הפרט

* שיחה שנאמרה בי"ע רעננה. ה' תשרי תשכ"ז.

והכלל כך זוכים יותר לאור פנים ממנו יתברך. אם פתאום נתגלה לי הצורך בהסברת פנים ואהבת חסד וצמאון פנימי לגמול חסד - זהו "אור פניך".

כל אדם חייב לבחון את מדת השתנותו הפנימית העצמית עם התקרבותנו ליום אשר נאמר עליו "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". יום שבו אין בידינו להשתמט, מאחר שבראש השנה עברנו לפניו "כבני מרון" (ראש השנה פ"א מ"ב), והחילונו שמים לב להופעתנו לקראת התייצבות מוחלטת מאונס "לפני ה'".

הרמב"ם (ריש הלכות תשובה) קובע את וידוי הפה כמצות העשה של תשובה. רבינו יונה גירונדי מפרש: א) הוידוי הוא בטוי חזק של חרטה. ב) הוידוי והתפילה מטהרים כטבילה, לאו דוקא השלב הראשוני של החרטה, אלא לשלב המאוחר יותר של טהרה.

כיצד מטהר הוידוי? - מסביר הרב בר שאול ב"מצוה ולב": כשאדם עובר על מצות ה', על ידי החטא ניתק במדת מה הקשר לה' והאדם פונה לעבר אחר. אם כן כשהוא חוזר בתשובה יש לעשות שני שלבים: א) להתחרט על החטא. ב) לחדש את הקשר עם הקב"ה.

יום הכפורים - גם נכס לאומי ותרבותי*

יושב פה צבור צעיר, בניס ובנות לעם ישראל. עם ישראל לא התחיל עם יסודה של נתניה ולא עם סְגִיָה, אפילו לא פתח תקוה. אנחנו עם בן 3000 שנה, מוכר בהיסטוריה, ואם בתוך ההיסטוריה הקצרה שבהישג היד הספקתם לראות חליפות (=תמורות) כה רבות, הרי עכשו אתם מבינים ששלוש אלפים שנה זה לא כל כך פשוט.

ואותם ההיסטוריונים אשר מנסים לקבע נוסחאות מסוימות, ולהכניס גם את המציאות ההיסטורית של עם ישראל לכך, מתקשים מאוד מבחינה סוציולוגית גיאו-פוליטית. עם מחזיק מעמד בתמורות כל כך גדולות במשך תקופה כל כך ארוכה, זה משהו בלתי מובן ובלתי מוסבר, ושום הסבר רציונליסטי איננו מתאים. ואף היסטוריון, גם לא מבני ישראל, אינו מנסה להכחיש זאת.

והנה אתם, הבנים ובנות לעם זה, חייבים פעם לשאול את עצמכם: אי אפשר להמשיך סתם ככה. יתכן שהעבר מסמל את כיוונו של העתיד, וההווה הוא רק החוליה המקשרת בין העבר ובין העתיד.

כשאדם תוהה על מציאות מסוימת, ורוצה להבינה, ויש בה משהו בלתי מובן ובלתי מוסבר, הוא מנסה למצוא עוד דבר, כדי שיהיו לזה השלכות.

והנה עכשיו, ימים מספר לפני ראש השנה, צריך צבור זה לעמוד בפני חגים בולטים ביותר (ואפילו משותפים ביותר). ברור לי שאותו חייל יהודי אמריקאי, שנשלח לווייטנם ונמצא בשדות הקרב, כבר לפני שבוע שבועים פנה לקצין הצבאי, שידאגו לאיזה מנין, כדי לסדר את התפלות של יום כפור. אפילו אם הוא רחוק מיהדות, הוא יודע שיום כפורים שומרים בבית. זה הופך להיות למשהו משותף לעם ישראל כולו. זה לא כל כך פשוט! בן למשפחה לא דתית חרד מה יקרה ביום הכפורים! האם מי שרוצה לתהות על עצמו, על מהות עמו, על שרשי יניקתו הרוחנית, על הרקע הרוחני שלו, האם הוא יכול להגיד אני כאן חי את חיי, וכל הענין הזה לא נוגע אלי?! וכששאלתי בחור שלכם: האם הנך חושב שיום כפורים זה ערך תרבותי-לאומי, שכדאי לחשוב עליו ולהתרכז בו, קבלתי תשובה שהדהימה אותי, לא כיהודי דתי ולא כיהודי לאומי, אלא כאיש תרבות. האם על יום בעל יכולת תרבותית כזאת, בעל עצמה רוחנית, אנרגיה כזאת, שיש לה כוח להפעיל ולהגיע למרחקי ווייטנם, למרחקי בן המשפחה המתבוללת, עצמה גרעינית שמפעילה עד היום המונים, מרכזת, מרוממת, נושאת אותם, תופעה תרבותית עצומה כזאת - יכול להיות צעיר נבון, אינטליגנטי, לעבור על פניו כלא-כלום, להיות שקוע בעתון ערב או ללכת לשפת הים כביום רגיל! גם לא מבחינה לאומית ודתית, אלא מבחינה תרבותית גרידא. תופעה זאת צריכה לשמש לנו - לכל הצבור היושב כאן חומר למחשבה, מבחינה אנושית. ואחר כך נעבור לשטח שלנו, מבחינה לאומית.

* שיחה לפני בני נוער בבית הספר "סשרניחובסקי" בנתניה. שלהי אלול תשכ"ו.

עם איננו אוסף אנשים אוכלי פלאפל ומלקקי ארטיק. זה איננו עם. יש חושבים "ככל הגויים בית ישראל" (עפ"י יחזקאל כה.ח). אך כל גוי וכל עם יש לו תרבות משלו, והוא מפתחה ומטפחה, ומנסה להוריש את זה לדורות הבאים. ואלה שאין להם תרבות משלהם, בצפרניהם מגרדים פה מגרדים שם, בכדי שיהיה להם סימני היכר משלהם.

ואנו - בעלי האוצרות הכבירים - האם מותר לנו לזלזל, לא לפתח, לא להעמיק בשרשי התרבות הלאומית שלנו?! בערך האנושי של אמירה לאדם הרץ בטרדות היום יום, שאומרים לו: עמוד, עצור ל-24 שעות, חשוב על עצמך, עשה חשבון נפש פרטי או לאומי?! אך כמה גדול ענין זה של עמידת האדם שעה שעתים! היום הזה איננו כשאר הימים, הוא יום של ריכוז מחשבתני, של תשומת לב, ובעיקר כשזה מקיף המונים והופך להיות ענין של מליונים, ובעיקר כשהננו יודעים שאותה הרגשה מרגיש יהודי בווייטנם, ובמוסקבה, בגינבה ובלונדון, נקודה המאחדת את כולם ומחייבת עדוד.

ומבחינה דתית, ביקר פעם המחנך יאנוש קורצ'אק ז"ל בעין חרוד, בנו היה שם. והוא אמר: אני יכול להבין חברה בלי דת, אבל איך אפשר לחנך חברה בלי אלקים, אינני יודע. אותו צבור של עובדי אלילים, כשאומרים לו אלקים, הוא מצייר את זה כמלאך גדול בעל כנפים גדולות. זאת היא עבודה זרה - זאת היא קריקטורה.

אך ככל שמוכנים לתפוס מושגים מופשטים, הרגשות מופשטות, שמרגישים בשמיעת מוסיקה נפלאה, נוף, פילוסופיה, אין סוף. וכשתופסים שאלקים זה משהו יותר מזה, בלתי נתפס, ואז "זה אלקי". ויום אחד בשנה, אומרים לאדם: תנסה פעם בשנה להפגש עם המשהו הבלתי נתפס, בלי למצוא הגדרות, בלי להוציא מסקנות מחייבות. אבל עצם המחשבה, כמה מרוממת את האדם, ומוציאה אותו מן החילוניות של יום יום, ומעלה אותו למדרגה יותר עליונה שאין לה ביטוי, עלייה לעולם אחר. זהו הפלא שהשפה דלה מדי. גם ביחס למוסיקה, אי אפשר במלים לבטא את שפת הצלילים.

ובדרגה יותר עליונה, יוצא אתה משם אדם חדש לגמרי. האם אפשר לעבור על פני מעיין שוקק, עשיר כל כך בזוך, ולא מנסים כלל, שאותה רעננות רוחנית נפשית שאפשר לספוג ממנה לשנה שלמה תגיע גם אלינו, אלא ממשיכים לעבור בחוסר תשומת לב, בדרך השגרתית הפשוטה של אתמול ומחר!!

לוח השנה כל כך דהוי, מונוטוני, חסר צבע!!

ציבור צעיר, אם אנתנו רוצים לראות את עצמנו כבוני מדינת ישראל, דור ראשון לעצמאות ישראל, לא יתכן שמידת החרות והעצמאות המדינית תשחרר את כולנו מן החובה האישית לבנין התוכן, התרבות הלאומיים הרוחניים של מדינתנו ושלנו. אינני רוצה לסמן דרכים ולהטיל חובות, רק חובה אחת: צורך של תשומת לב, חובה של אחריות,

תחשוב על הבעיה. אם לא תחשוב - לאן יגיע בנד ונכדך?! - יושב כאן צבור שנושא עליו אחריות היסטורית של עתיד, כל אחד לפי מידת היכולת, האינטליגנציה, היוזמה, זאת האינטליגנציה של המחור, האם אתה יכול להשאיר את המלאכה לאחרים!!

יתכן שמה שנעשה בגבעת הישיבה¹ לא נראה בעיניך, תציע משהו אחר, אך תציע! פטור בלא כלום אי אפשר.

היסטוריה איננה נוצרת בן רגע, בעיקר כשמדברים על התמודדות עם זרמים היסטוריים אחרים.

אם החייל אי שם מחזיק מעמד כיהודי של יום כפור, זה תוצאה של זרמים חזקים. פעם אמרתי בגן שמואל: אתם סגורים עכשיו כמעט כבתוך אינקובטור, סגורים סגירה הרמטית. אילו עברתם לגור על יד לונדון, עשרים, שלושים, ארבעים שנה, כיהודים סוציאליסטים - ציונים, מה היה אז נשאר מכם? הם התחילו להבין שזה לא כל כך פשוט. ואנחנו החזקנו מעמד לא רק בברצלונה וקורדובה, וארשה וברלין, אנחנו החזקנו מעמד לא רק כאזרחים שוי זכויות, אלא גם כשלא היו זכויות. אתם בנים של אבות שמסרו את נפשם על קידוש השם. אלמלא הם - אף אחד מכם לא היה יושב כאן!

מכיון שהם גילו יכולת עצומה של עמידה בתנאים הקשים ביותר, אתם יושבים כיהודים בבית ספר טשרניחובסקי, ומוכנים גם חלק מכם לעבור בלא כלום על פני הימים הגדולים האלה ששימשו מקורות יניקה לאותם היהודים, שממענינות כאלה שתו - אם מסרו את נפשם, זה היה מראש השנה ויום כפור. את ה"שמע ישראל" שאמרו בשעה שעמדה שאלה, להתנצר או למות, למדו מיום הכפורים. הוא לא התנצר, וסבל ונשאר חי, ובזכות זה אתה חי היום.

אז אי אפשר לעבור על פניו של יום הכפורים כמו על לא כלום, ככה אני מתיחס אל העבר, כשהעתיד לפני עוד לא כך קל. 18 שנות מדינת ישראל היא לעת עתה תופעה קצרה מאוד. יהי רצון שיהיה שלום בישראל, אך אנו חיים בתנאים לא קלים - לא רק יהדות רוסיה נחנקת, אלא גם באמריקה ההתבוללות אוכלת בכל פה. לנוער בארץ יש שליחות כלפי עם ישראל, לחשוב על הבעיות, לחשוב על מהותנו.

אמר לי בחור מגבעת חיים, אני נמצא כאן, למה לי לחשוב? עניתי לו: הוריד שיצרו את גבעת חיים, האם לא קדמה לזה מחשבה, סבל, חלוציות? יחיד איננו חי "סתם כך", מתוך כוח האינרציה. עם - על אחת כמה וכמה!

כך שאין אנחנו יכולים להמשיך לפי העקרון "לקחת הכל בקלות". בערב הימים של חשבון הנפש, מוכרחה להקיף את כולנו הרגשה יותר עמוקה של האחריות האישית והאחריות הלאומית. וככל שנרגיש את עצמנו יותר כדמות בעלת קוי היכר מובהקים תרבותיים, לאומיים, רוחניים, ככל שנחשוב בבעיה, נעמיק להבין יותר את התפקיד של הדור הגדל בתקופת רווחה. אבל אותה אפשרות מטילה אחריות, לא צריכה לשחרר, כי אם להיפך. אפשר לבנות ולפתח ארץ ועם, זה מחייב את כולנו, וככל שנעמיק יתברר יותר ויותר המשותף, והמענינות ההיסטוריים העתיקים יכולים להרוות את כולנו.

וכשמעמיקים במהותה של היהדות, מתחילים להבין את הדברים בצורה אחרת, מבינים מצוות מעשיות שונות, וה"שמע ישראל" מקיף אותנו יותר.

1 הכוונה היא לגבעת הישיבה בכפר הרא"ה.

אלול ותשרי

יהי רצון, שהימים הבאים לטובה, יהיו ימים של חשבון הנפש, נפש פרטית ולאומית, ואז מימים נוראים נגיע לזמן שמחתנו.

דממת "קול ישראל" ביום הכפורים*

העובדה שישנם יהודים, שלצערנו נאבקים נגד כל דבר שביחוד יהודי - זה לא חידוש. ישנם בודדים שלבושתנו מוכנים להיאבק אף נגד יום הכיפורים - גם זה לא חידוש. חידוש הוא, שבמאבק נגד ייחודו של יום הכפורים מנסים לערבב נימוקים בטחוניים, ובשם רוצים למעט את דמות היום.

דממת הרדיו במדינת ישראל ביום הכפורים, היא אחד הדברים המרשימים. קול הדממה הזאת המגיע למרחקים, מכריז על ייחודו של העם היהודי וארצו: עם המתייחד יום שלם עם קונו, ועושה חשבון נפשו ומצפונו לקביעת יחסים תקינים גם בין אדם לחברו. והנה נמצא מי שדממה יהודית יחודית זאת מפריעה לו, אלא שאיננו מעז לצאת נגדה בהתקפת מצח, והריהו מסווה את התנגדותו בטעמי בטחון.

*

כמימים ימימה, "כפי שנהג בעבר", ממשיך מר משה דור גם השנה, לנהל את "מלחמת יום הכפורים" שלו, מלחמה אישית נגד קדושת יום הכפורים, מלחמה נגד דממת "קול ישראל" ביום הכפורים ("מעריב", יום א', כא באלול תשל"ד).

צודק מר דור בטענתו, שהיה זה הוא, אשר לפני שנתיים - בערב יום הכפורים תש"ל"ג - העלה את הרעיון על התקפת פתע מצד הערבים ביום הכפורים, והדפיסו במאמר ב"מעריב", ובין היתר כתב אז, שאחד מנימוקי האויב יכול להיות גם "ניצול הדממה המוחלטת על גלי האתר". נכון, "זכות היוצרים" של רעיון זה שמורה לו, ומאוד יתכן שהמצרים ויועציהם הרוסים (הקוראים בעיון כל הנדפס בישראל), באמת קיבלו את הרעיון ממנו.

אולם יום הכפורים תש"ל"ד על כל מחדליו ומוראותיו, הוכיח לנו שדווקא בשטח זה לא נגרמו שום תקלות: הרדיו התחיל לפעול ללא שהיות. מבין כל מוני המחדלים, אין איש האומר שגיוס המילואים נפגע או סבל, בגלל חוסר תקשורת הרדיו. אם לא היתה "כוננות" מספקת ואם חסרה היתה "עמידה על המשמר" - לא ברדיו נתגלו אלו.

והנה מתברר כי מר דור הוא עקשן מדעת, או "סומא מרצונו" כביטויי הוא. מר דור מסרב ללמוד מלקחי המלחמה, והוא ממשיך - כמו לפני שנתיים - "וכאילו כלום לא קרה", במאבק הפרטי שלו נגד דממת הרדיו ביום הכפורים, והוא מנסה לכל הפחות לפרוץ פרצה קלה, ובלבד שתופרע דממת יום הכפורים.

מר דור יודע יפה "ששידורי חדשות ולוא גם קצרות", מצריכות גיוס צוות טכני די ניכר, ושהדבר יפגע קשות ברבים מהם. אולם בשם הטיעון המדומה, שיש צורך "ליצור על עצביו של עם ישראל", הוא מוכן לגזול את חוויית קדושת יום הכפורים, מחלק ניכר של עובדי הרדיו. ואינו

* מאמר שפורסם בעתון "מעריב", כ"ז באלול תשל"ד.

מתחשב כלל במצפונם הדתי או הרגשי של עשרות אנשים מישראל, הרוצים להזדהות עם ייחודו של היום, יומו הגדול של עם ישראל, יום איחודה וליכודה של האומה כולה.

מר דור נוטל לעצמו כתר של מומחה, ומרשה לעצמו לקבוע כי דממת הרדיו ביום הכפורים "זהו ענין של פיקוח נפש ממדרגה ראשונה" - קביעה שהיא מסורה למומחים (מפקדי צבא או רופאים פסיכולוגים) - והרי כאן גם "הכשר" מבחינת ההלכה.

אכן, אחרי יום הכפורים תשלי"ד, אין כבר שום צורך להוכיח, שכל מקום שיש בו פיקוח נפש באמת, קדושת יום הכפורים נדחית מיד גם אצל החרדים ביותר. ואילו היה ענין הרדיו נוגע אפילו **לספק פיקוח נפש** - לא היה שום רב מהסס להתיר שידוריו. אולם ברור וידוע לכולנו, שאין בדממתו של הרדיו שום זיקה לפיקוח נפש, ורק מר דוד בלהיטותו האנטי דתית, ברוב אדיקותו האנטי יום כיפורית, מנסה להלך עלינו אימים.

משאלתנו ובקשתנו היא: אנא, יניח נא מר דור ליום הכפורים, שהרי כעמו של יום זה - "עם מקדשי עשירי" - גם היום עצמו משבח ואומר: "רבת צררוני מנעורי, גם לא יכלו לי" (תהלים קכט.ב).

איתנות יהודית מתוך "ירח האיתנים"

שלום לכולכם ושנה טובה.

כפי ששמעתם מפי המנהל, אנחנו כולנו רוצים להתברך לפני יום הכפורים, לפני היום הגדול שאנחנו מתקרבים אליו.

לפני כשבועיים ימים נפגשתי עם קרובת משפחה שהגיעה מצרפת, בעלה גומר את חוק לימודיו בפריז באוניברסיטה, ובאופן זמני הם גרים בפריז. מספרת לי אותה קרובת משפחה, שהיא גרה בבית בו גרים גם לא יהודים, ונוצרו קשרים בינה לבין שכנה אחת נוצריה, "אינטליגנטית". יום אחד פונה השכנה אליה ואומרת לה: "ראי נא, תסבירי לי בבקשה מה עניינו, מה תוכנו של היום הזה שאני שומעת שאצל היהודים זה משהו מיוחד, יום כפורים, תסבירי לי מה התוכן של היום". התחילה האשה - שבאמת באה מבית חשוב, ולמדת, ועד היום לומדת ומלמדת - התחילה להסביר לה מה זה יום כפור: יום של תשובה, ולפני זה צריך פיוס בין אדם לחברו, שהרי "עבירות שבין אדם לחברו - אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו" (יומא פ"ח מ"ט). עניין כהן גדול, סליחה וכפרה, "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם, לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ז), וכל אדם מישראל חייב להשתדל לחזור בתשובה על חטאים שונים, להוציא מלבו קנאה, שנאה, ולהכניס בלב טהרה וקדושה.

הסבירה, הסבירה, וכשגמרה להסביר אומרת לה השכנה הלא יהודיה, מתוך קנאה: "ולנו אין דבר כזה". היא מצטערת על שאין להם, לגויים, דבר כזה כמו יום הכפורים, שאין להם יום כזה. אני מספר לכם את הסיפור הזה, כדי שנבין שיום הכפורים זה מתנה שהקב"ה נתן לעם ישראל. כן, מתנה גדולה. וכל מי שמקבל מתנה, צריך לדעת להודות על זה שנתנו לו את המתנה. כואב הלב על יהודים רחוקים, שבהרבה מקרים הוריהם הרחיקו אותם, שלא יודעים מה זה יום הכפורים, שמבלים את היום הזה בבטלה, ואפילו בעבודה, בה בשעה שבשבילנו היום הגדול והקדוש הזה הוא יום של התעלות רוחנית, יום שכל יהודי באשר הוא שם, מרגיש את הקשר העמוק עם העם כולו.

כשאנחנו עומדים בתפילה ביום הכפורים בכפר הרא"ה, אז אנחנו יודעים יפה, שאותם יהודים עומדים בחיפה, בתל אביב, ביוהנסבורג, בתימן ובצפון אפריקה, בכל מקום יהודים חיים את החוויה של יום הכפורים. זה דבר עצום, שאנחנו יודעים שיהודים רחוקים ביותר, שאפילו לא יודעים איך פותחים סידור, ביום הכפורים באים לבית כנסת, לפחות להיות ליד בית הכנסת, לראות את היהודים המתפללים. זה יום נפלא של אחדות ישראל.

בשבילנו, יהודים שמתחנכים לתורה ולמצוות, וכשמרגישים כמה התורה נותנת לאדם תוכן חיים, כמה המצוות, יותר ממה שאנחנו מקיימים אותם - הם מקיימות אותנו, או ליתר דיוק, באותה מידה שאנחנו מקיימים מצוות - הם מקיימות אותנו, הם מחזקות אותנו. שבת מקדשת

* שיחה לפני תלמידי "תורה ומלאכה" לעשרת ימי תשובה תשרי תשמ"ד. שכתבו מקלטת: הרב אורן ואורית לש.

אותנו, תפילה מטהרת אותנו. וכשבאים ימים גדולים כמו ראש השנה, יום הכפורים וחג סוכות, כל זה מצטרף למשהו גדול. חודש תשרי נקרא בנביאים בשם "ירח האיתנים" (מלכים א' ח. ב) מה זה "איתנים"? הימים כאילו עושים אותנו איתנים, עושים אותנו חזקים יותר, אנחנו יוצאים מחודש תשרי מחוזקים יותר. יהודי שחי את העומק של ראש השנה, של עשרת ימי תשובה, של יום הכפורים, חג הסוכות, של שמחת תורה - בסוף חודש תשרי הוא חזק יותר, יהדותו רעננה יותר, והוא נכנס לחיים למעשה מתוך הכרה עצמית: "יש משהו טהור, קדוש, החיים שלי שווים משהו".

בזמננו קשה לנו מאד, הרדיו מעסיק אותנו בכל מיני דברים, הטלוויזיה מעסיקה אותנו בכל מיני דברים, העיתון מעסיק אותנו כל הזמן בפוליטיקה, ובחיי היום יום יש לנו עבודה, לימודים, עבודה ותורנויות. אנחנו עסוקים ואין זמן מספיק למחשבה, ואין זמן מספיק לעומק הרגשה, אנחנו חיים בתוך איזה רעש, בתוך מתח מתמיד, ואף על פי כן חייבים אנחנו להתחזק ולהתאמץ, לחיות את החיים הרוחניים של יהודי. אילו אבות אבותיכם, אילו הסבא של הסבא שלכם, היה רחוק מבית הכנסת ביום הכפורים, היה רחוק ממה שאנחנו קוראים "חיי יהודי שומר תורה ומצוות" - אף אחד מכם לא היה יושב כאן היום, אף אחד! אילו הסבא של הסבא היה רחוק מיהדות, אתם כבר הייתם רחוקים היום מרחק גדול מ"כלל ישראל". אינני יודע איך היה שמך אם פְּרָיִץ אם יפּוֹלִי או האם ימוֹסְפֶּה - אבל מסירות הנפש של אבותיכם ואבות אבותיכם היא ששמרה גם עליכם.

נמצאים אצלנו היום חברים חדשים, אלו שהגיעו מאתיופיה. תשאלו אותם פעם באיזה נסיונות נתנסו הם והוריהם בשביל לשמור על מקצת יהדות ששרדה להם לפליטה. איזה סבל עבר ועובר עליהם, מפני שהם רוצים להשאר יהודים. ולא רק הם. בכל המקומות ובכל הדורות - באירופה, בצפון אפריקה, בתימן ובעירק, בכל מקום סבלו יהודים בגלל יהדותם, ובמסירות נפש נשאו יהודים. ועל כן יושבים אנחנו כאן, יהודים מארבע כנפות הארץ, "האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים" (ישעיה כח. ג), יושבים כאן יחדיו ומתכוונים ליום הכפורים של השנה הזאת.

אבל כל אחד מכם זה "פלא הסטורי", כל אחד מכם זה נס גלוי, איך שאבותיכם ואבות אבותיכם הצליחו להשאר כיהודים למרות הגזירות, הצרות והסבל שעברו עליהם.

ככל שתבינו את הדבר הזה יפה יותר, תרגישו כמה אנחנו צריכים להיות שמחים, שברוך ה' אנחנו יכולים לחוג את ימי ראש השנה במדינת יהודים חופשית, שאנחנו יכולים לעמוד בבית הכנסת ולהתפלל ללא פחד שגויים יזרקו עלינו אבן, או כפי שקורה בזמנים המודרניים שמישהו יזרוק עלינו פצצה. אנחנו מתכוונים לחג הסוכות, ונבנה סוכות בכל מקום, ללא פחד שאיזה גוי יהרוס לנו את הסוכה. כמה מאושרים אנחנו כיהודים במדינת ישראל, שאנחנו יכולים לחיות חיי יהדות "בריש גליו".

אם תגיעו בימים הללו ירושלימה, תראו לא רחוק מהכותל המערבי, שיירות של אוטובוסים, יהודים מכל פינות הארץ מגיעים בימים הללו לכל הפחות לתפילה אחת ליד הכותל, אם תפילת ותיקין לפנות בוקר, אם אמירת "סליחות", אם תפילת מנחה, אם "אבינו מלכנו", אם תפילת ערבית, אם עוד כמה פרקי תהלים - "ממעמקים קראתך ה'" (תהלים קלא), "נפשי לה' משמרים לבוקר שמרים לבוקר" (שם פסוק ו). יהודים מחוצה לארץ, שהגיעו בפעם הראשונה לארץ, מזדרזים

ומגיעים לכותל המערבי, במקום שכל כלל ישראל מכוון את תפילותיו אליו (ברכות ל.א). המונים המונים, מבוקר עד ערב, או יותר נכון מלפנות בוקר עד חצות. וברוך ה' שזכינו שהמשטרה שבדרך היא יהודית, שצבא העומד על המשמר הוא יהודי. לא פעם אתה רואה חיילים עם הנשק שלהם ניגשים אל הכותל ומתפללים מנחה, מתפללים ערבית, אומרים פרק תהלים, אשרינו שזכינו לכך. אך אם זכינו לכך, אז הבה נחיה את חיי היהדות שלנו בעומק ולא בשטחיות. הבה נקבל את המתנה הזאת כמו שצריך לקבל מתנה. אותו יהודי ברוסיה הסובייטית שנאלץ לעבוד ביום הכפורים, ורק בהפסקה מתחבא באיזה חדר ואומר איזו תפילה שהוא זוכר בעל פה - כמה שהוא מתגעגע לאפשרות כזאת, להתפלל ביום הכפורים בשקט ובשלווה. אותו יהודי באיזו עיירה קטנה בדרום אפריקה, בצפון אמריקה, שיש לו בקושי מניין, ואין לו חזן, ואין לו ספר תורה, ובכל זאת רוצה להרגיש עצמו כיהודי, רחמנות עליו.

הנה ב"ה, כולכם תוכלו להתפלל בבתי כנסת עם בעלי תפילה, שליחי ציבור יותר טובים, פחות טובים, אבל תפילה מאורגנת ומסודרת. כמה נוער כזה יכול להוסיף חיזוק לתפילה אם ישתתף יָפֶה בתפילה, אם יראה עצמו ממשיך הדורות. לא נוער שיושב על הברזלים הוא הממשיך של דורות ישראל. אתם שזכיתם לגדול, ללמוד ולהתחנך במוסד של "תורה ומקצוע", אתם הממשיכים של דורות של יהדות. הסבא של הסבא התפלל שיזכה לנכדים אלו, שגם בניו ישארו יהודים, שגם נכדיו ישארו יהודים, שניניו ישארו יהודים, ואתם ב"ה נמצאים במסגרת של מוסד דתי, אשריכם וטוב לכם. תשאו בגאון את שליחותכם, תשאו בגאון את יהדותכם, שכל בית כנסת שיארח אתכם ביום הכפורים ירגיש: "הנה, הצעיר הזה הוא הממשיך, תראו איך הוא עומד ברצינות, איך הוא מתפלל יפה, איך הוא רוצה להבין כל דבר, איך הוא משתדל לתפוס את המנהגים היפים של כל עדה ועדה, של כל קהילה וקהילה".

אנחנו מתפללים לא רק לשלום, לא רק לבריאות, לא רק לפרנסה, אלא גם לחיים של יהדות, לחיים של יהודים אמיתיים, "חיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים" (מתוך ברכת החזן, עפ"י ברכות טו. ב). אנחנו מתפללים לחיים יפים, שיהיה לנו מה להנחיל לבנים שלנו. שכל צעיר וצעיר מכם יזכה להקים בית בישראל, ימשיך את מסורת הדורות, מסורת של יהודים שמסרו עצמם על קידוש ד'.

זאת היא תפילתנו, וזאת היא ברכתנו. שנזכה כולנו להחתם לשנת טובה וברכה, שנת שלום, שנת בריאות, שנת התקדמות בכל המובנים, ושנה שנגדל בחומר וברוח, כיהודים ממשיכי מורשת קהילת יעקב - "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" (זברים ג. ד). ויום הכפורים יהיה לנו הכנה לחג הסוכות, הכנה לשמחת תורה, הכנה ל"תורה ציוה לנו".

ברוכים אתם, ונסו למסור ברכה להורים שלכם, שיחד איתם תוכלו לבנות את החיים האמיתיים של כלל ישראל בארץ ישראל, ונזכה כולנו לאור חדש על ציון תאיר, כמו שאנחנו אומרים בכל בקר בתפילה: "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו".

שירה: "אחת שאלתי..." (תהלים כו. ד).

דינים והנהגות מערב יום הכיפורים ועד חג האסיף*

הכנה ליום הכפורים:

מתוך שיגרה חושבים שערב יום-כיפור זה כמו ערב שבת. וזה לא ככה, זה לא רק תפילת מנחה מוקדמת כדי לומר וידוי לפני סעודה מפסקת (אורח חיים תח.א). יש תוספת של טבילה (שם תרו.ד) - לדעת רס"ג אפילו מברכים על הטבילה של ערב יום הכפורים (שם בסוד). "כל נדרי" אומרים לפני שקיעת החמה (שם תרי.ט.א בהג"ה). ולפני "כל נדרי" נדפס במחזורים דבר מאוד יפה, שחיבר אותו אחד גדול לפני כמה דורות על יסוד תפילות יותר מוקדמות, זו היא "תפילה זכה" הנדפסת במחזורים. וכדי לגמור "תפילה זכה" לפני "כל נדרי", אז ממש אחרי סעודה מפסקת אתה הולך לחדר, מוריד את הנעליים, לוקח את המחזור ועולה למעלה. **צריך לחזור על זה עשר פעמים לכל הפחות**, מפני שלא פעם כשאני עולה לישיבה מהבית אני רואה מסתובבים. מה אתה מסתובב עכשיו? כבר אחרי סעודה מפסקת, יש לך מה לעשות! תעלה למעלה לבית המדרש! - ומה הוא עונה? השמש עוד למעלה! אז הוא מתוך שיגרה חושב, שכל זמן שהשמש עוד למעלה אין לו מה לעשות בבית המדרש, מסתובב, משוחח.

גם אלמלא העניין של תפילה לפני השקיעה, "כל נדרי" לפני השקיעה, "תפילה זכה", גם כן טוב להיכנס ליום הכיפורים מתוך לימוד, מתוך עיון בספר מוסר: מסילת ישרים, שערי תשובה לרבנו יונה, שמירת הלשון. יש לנו ספרים בישיבה, ספרי מוסר מעולים, אבל "תפילה זכה" זה עניינים מעשיים, מדריך אותנו למעשה. וכאמור "כל נדרי" צריך להתחיל בזמן, ולא להתחיל מתוך בהלה שהגעת ברגע האחרון ואתה מתנשם. אז אנא תזכרו זאת!

וכאמור אחרי סעודה מפסקת שוטפים את הפה, רצוי לנקות את הפה עם מברשת כדי להוציא את הפרורים מאי שם בין השניים, אפשר גם לשתות אחרי סעודה מפסקת כמות יותר גדולה, זה חשוב לשתות יותר, הרי למחרת כל היום אינך שותה, בלילה אינך שותה. כדאי לצייד את הגוף עם כמות יותר גדולה של נוזלים, זה גם מיקל על הצום. תשומת לב לכל דבר קטן, יש לנו מפורט את סדר היום.

לצערנו במקומות שונים אנשים מסיבות שונות מזלזלים בעניין של נעילת הסנדל, אבל זה מפורש בגמרא (יומא עו.א) ובהלכה (אורח חיים תרי.ב) יש בעיות של הליכה? בזמננו אפשר לפתור את הבעיה בקלות, על ידי אותם נעלי בד או נעלי גומי שמותר לנעול אותם ביום כפור. ודאי לכתחילה רצוי לעמוד על הרצפה עם גרביים, יש אפילו אחד מפוסקי האחרונים שאומר דווקא שנהיה יחפים כמו הכוהנים בבית המקדש (ב"ח שם). אבל משום צניעות, כבוד בית הכנסת, אין נוהגים ללכת יחפים אלא עם גרביים. פה בפנימייה שלנו, אלה שגרים בעיקר בביתנים, אין להם שום בעיה בהליכה מבית המדרש עד לפנימייה, יכולים אפילו ללכת עם גרביים. רק אלה שגרים שם ביינוה

* שיחה במוצש"ק האזינו ע"י תשמ"ז. ההקלטה נעשתה ע"י גדי לש. שכתבו: הרב אורן ואורית לש.

אהרון¹, שם יש בעיה - המעבר דרך החורשה. אבל כללית צריך להקפיד על נעילת הסנדל, ולא ללמוד מאלה שמסיבות שונות כאמור מזלזלים בזה.

כדאי להזכיר עוד הפעם שביום כיפור יש לנו את הכריעות על הרצפה, והפעם גם כשהפנים נוגעים ברצפה. על כן צריך לגייס מגבת ארוכה גם בשביל הברכיים הכורעות וגם בשביל הפנים הנוגעות ברצפה, בשביל לא לכרוע על רצפת אבנים, שזה היה מותר רק בבית המקדש. צריך להכין את זה מקודם, מתכוננים, מסודרים, ולא שברגע האחרון נוכחת לראות ששכחת להביא מגבת ואתה רץ לחדר, בינתיים אתה מפסיד חלק מחזרת השי"ץ.

הרבה נוהגים לקדש את הלבנה במוצאי יום הכפורים (אווחו חיים תרבא בהג"ה). הגר"א מוילנא הנהיג לקדש את הלבנה לפני יום הכפורים שתתוסף לנו זכות נוספת, קיימנו עוד מצווה (עייין ביאור הגר"א; מעשה רב, קנט). לנו יש שתי סיבות שנקדש את הלבנה כבר הערב: א. החולשה של הצום, ציבור צעיר מרגיש את החולשה של הצום יותר מאשר הקשישים. ב. עשינו מאמצים שהציבור יישאר בדרך כלל עד אחרי התפילה למחרת יום הכפורים, אבל בזמן האחרון, כשברוך ה' להרבה הורים יש רכב, ובאים במוצאי יום הכפורים לקחת את ילדיהם, ובהזדמנות זאת מוכנים לקחת גם שכנים מקרוב ומרחוק, לא רצינו שתהיה אפליה. אנו רשמית משחררים את הציבור כבר במוצאי יום הכפורים, וכמו פעם אנחנו אומרים לחברים: "למה לך לרוץ, תישאר כאן, תאכל, תשתה, תתאושש, תלמד הלכות סוכה. למחרת תתפלל כמו שצריך להתפלל למחרת יום הכפורים, תצא שקט הביתה, רגוע". יש לנו עוד נימוק: כשאמא רואה אותך במוצאי יום הכפורים ואתה קצת חיזור מן הצום היא נבהלת. כשאתה מגיע למחרת יום הכיפורים אתה נראה נורמלי, צבע פנים רגיל, אתה לא מבהיל את אמא. הרי דברנו על כיבוד אב ואם, צריך להתחשב ברגשותיה של אמא. איכשהו, רוב הציבור לפי הניסיון של השנים האחרונות יוצא במוצאי יום הכפורים הביתה. ואז כשהוא צריך לקדש את הלבנה הוא כבר לא רגוע, הוא בקדחת של נסיעה, ומהאי טעמא כדאי להקדים קידוש לבנה הערב אחר ההבדלה כמנהגו של הגר"א.

כשדברנו מקודם על הנסיעה הביתה במוצאי יום הכפורים, כדאי מבחינה זאת לארגן את המזוודה שלך כבר בערב יום הכפורים, ורק להשאיר את הדברים שאתה צריך עוד להשתמש בהם: פיגימה, מגבת... אבל את התפילין תשים כבר בערב יום הכפורים במזוודה. כל פעם שבחורים נוסעים הביתה ומשאירים כאן תפילין - יש הרגשת צער רב. זוג התפילין, חבר שלך, ידיד שלך, מאז הבר מצווה הוא מלווה אותך, הוא רגיל לפגוש אותך יום יום כשאתה פה. פתאום קם בבוקר ומצפה לך - ואתה לא מגיע. הוא לא יודע מה קרה, אז הוא נבהל. התפילין בוכות, מודאגות, מה קרה! אל תגרמו עינוי לתפילין שלכם, תפילין זה נשק אישי! חייל איננו נפרד מהנשק האישי שלו. יש כמה סיפורים של תלמידים שלנו שבאו אחר כך לְסַפֵּר, אחרי צבא. יצאנו לאימונים בלילה, ואמרו לנו שלפנות בוקר יחזרו למקום. אז אחרים לא לקחו את התפילין איתם, "אמרו שיחזרו". אנחנו שהכנסנו בלבנו עמוק שהתפילין זה נשק אישי - לקחנו איתנו את התפילין. אם בסוף נמשכו האימונים, ואחר כך היה איזה "פאנציר" ולא יכלו להגיע, ועברו כמה שעות של הבוקר עד שסוף

1 בנין פנימיה ע"ש הק' אהרון בן יעקב הי"ד.

סוף חברים חזרו לבסיס, אנחנו - היו לנו תפילין, אז בבוקר התפללנו, אחרים ביקשו מאיתנו שנשאיל להם את התפילין כדי שיוכלו גם הם להתפלל. כמה ספורים הגיעו אלי, שחברים שמחו על שכל כך החדירו ללבם שתפילין זה נשק אישי. אם אתה יוצא לדרך יותר רחוקה - אתה לא יכול לדעת איך קורה ומה קורה, קח את התפילין אתך. אז אנא, כבר מחר, אחרי התפילה, כל אחד לוקח את התפילין שלו, ושם במזוודה, חוץ מאלה שישארו כאן, שיתפללו כאן למחרת יום הכפורים. אך כל אלה שבתכניתם לצאת הביתה במוצאי יום הכפורים - יקחו את התפילין אתם, שלא ישאר אף זוג תפילין שנמצא פה בישיבה מסכן, שבחג הסוכות "זמן שמחתנו" הוא נשאר בודד, עלוב, מסכן, בלי בעליו.

דברנו אתמול בליל שבת על עברות שבין אדם לחבירו, יכולנו לדבר על עברות שבין אדם לישיבה שלו. אדישות, וכל הנושא של אדישות, שייך לעבירות המיוחדות, שבכפר הרא"ה הן יותר חמורות. מפני שאצלנו אנחנו מתאמצים לראות כל אחד ואחד כשותף לישיבה, כי הישיבה היא גם שלך, ולא רק של ההנהלה, ולא רק של חבר המורים. היא שלך. וכמו כל דבר שלך אתה צריך להיות ער, פעיל, נושא את העניין, אני מצייר איזו שהיא צורה של הישיבה ואין הבדל אם זה לימוד, תפילה, הרצאה, איזה חוג. כל פעילות בישיבה שאתה שייך אליה - אתה צריך להיות שותף לה: בזריזות, באקטיביות, פעיל יותר. אתה הנושא של העניין. אדישות - פירושו של דבר, זה לא שייך אלי... אותו הדבר בחדר האוכל, ציבור מסוים שר זמירות שבת, יושבים להם שם בפינה שלושה חברים ומדברים ביניהם. זמירות שבת זה לא שייך אליהם, זה לא עניינם, הם באו לאכול בחדר האוכל כמו באיזה מסעדה או בית מלון. זה פוגע מאוד מאוד. זה גם יוצר אצלך הרגשה לא טובה, כשאתה לא פעיל, אתה לא שותף בעניין, אז אתה מתוסכל.

דברים שיש לי מגע איתם - לא פעם פנינו, בקשנו. בצאת השבת בדרך כלל לא השתמשנו ברמקול, תעברו כולכם קדימה, וככל שיש מקום בספסל קדמי אל תשב בספסל אחורי. הרי טבעי הדבר, אתה יושב בספסל קדמי - אתה שומע, אתה יושב רחוק - אתה לא שומע. כל שבת חוזרת אותה בעיה, צריך בכח להביא את יושבי "דרי מטה" משני הספסלים האחוריים, שיעברו קדימה. אם אתה מתיישב בפינה האחרונה - הרי פירושו של דבר: אתה מפגין את אי הרצון שלך לשמוע. איך אפשר להבין זאת אחרת? בקשנו, תבוא קדימה, תשב, תשמע, לא מדברים דברים בטלים, אז מדוע אתה מתיישב דווקא בספסל האחרון, בפינה נידחת? איך מגיעים דברים לאוזניך? עכשיו יש לנו רמקול, אבל מה קורה כשאין רמקול? כשאתה עובר קדימה פירושו של דבר שאתה מפגין רצון טוב, ואתה מודיע לכולם: זה משהו רציני.

הנה בעיה מיוחדת שצריכים לעמוד עליה. זאת היא מין "סדרנות" שהייתי רוצה להשתחרר ממנה. ראשית כל בתפילה. לעבור בספסלים ולהרים את ראשיהם של כל אלה שפתאום משעניינים את ראשיהם על הסטנדר, חלק לא נרדם חלק כן נרדם. לא פעם תפסתי את מישהו באמצע תפילת שחרית נרדם על הסטנדר. הוא ישן עם התפילין שלו. זה לא יתכן. אולי נוסף ל"על חטא" ליד "על חטא שחטאנו לפניך בקלות ראש" נוסף "על חטא שחטאנו לפניך בכבוד ראש"... פתאום הראש נעשה כבד עלינו והשענו אותו על הסטנדר, באמצע התפילה, באמצע חזרת הש"ץ. מוכרחים לתקן את הדבר הזה. זו לא תפילה, זה לא כבוד התפילה, מוכרחים להגמל מזה. ויותר מזה בשעת

השיחות בכניסת השבת, לפעמים בפני איזה אורח שבא אלינו. אומנם יום שישי זה תמיד יום מתוח, עייפים. טוב, אם אתה נרדם תוך כדי ישיבה, "אונס רחמנא פטריה" (בבא קמא כחב. ב) - אבל אם אתה משעין את ראשך על הסטנדר, אז זה מזמין את השינה, זה מוכרח להיפסק. קודם כל זה לא יפה, צריך להיגמל מזה. אם תחליט החלטה נמרצת, ולא פעם אמרתי לחבריה: גם ביום שישי מותר לעשות לך מנוחה קלה. תארגן לך את היום, ולפני כניסת השבת, שתיים וחצי שלוש, תכין את כל ההכנות שלך לשבת, ותשכב על המיטה שלך לנוח, רבע שעה, עשרים דקה. אם תנמנם רבע שעה, עשרים דקה, לא תירדם בשעת השיחה בכניסת השבת.

צריך פעם לדעת לארגן גם ימים לא שגורתיים. "והכינו את אשר יביאו" (שמות טז. ה), קצת הכנה. תארגן את יום הששי שלך בצורה קצת יותר מסודרת. ראיתי לא פעם, עד הרגע שלאחרי האחרון - הוא נמצא במגרש משחק בכדור-סל, וברגע האחרון הוא קופץ ורץ, ואז כמובן שהוא מאחר. לא פעם ראיתי חברים שמאחרים ומתפללים מנוחה, אחרי שגמרנו מנוחה והתחלנו כבר ידיד נפש. מי שקורה לו איזה דבר לא צפוי אז אנחנו אומרים "אונס רחמנא פטריה", אבל מי שמארגן את היום שלא כהוגן, זה לא בסדר.

לא דברנו על ביזוי אוכלים אבל יש עוד בעיה יותר חמורה. אמנם אצל הציבור הותיק יותר היא לאט לאט נעלמת, אבל אצל הציבור הצעיר לא פעם התלוננו על זה מדריכים. נכנסים ראשונים לחדר האוכל, חברים מסוימים בוחרים לעצמם את המנה היפה ביותר, או אם יש דברים טעימים, פתאום אם מישהו מאחר, הוא כבר בא ולא מוצא את המנה שלו על השולחן. לא דאגו לו. אז ייאמר לשבחם של לא מעטים, שדואגים לחבריהם ליד השולחן, מעירים אחד לשני: "הוא לא הגיע, צריך לשמור לו מנה". אבל יש גם להיפך, וזה מאוד מצער. לא כך צריך לנהוג עם חברים. ברוך ה' אין רעב בארץ, יש מה לאכול ברוך ה'. כשנמצאים בחברה אז צריך לחשוב גם על חברך, צריך לדאוג שאף אחד לא יקופח, ובייחוד אם יש כאלה שיודעים מראש שמשום מה הם מאחרים, או שמאריכים בתפילה, או שמאריכים בלימוד או שהם קצת איטיים, צריך לדאוג להם במיוחד שלא יקופחו. חברה של בני תורה, כפי שאמרנו אתמול, מקדשת שם שמים על כל צעד ועל כל שעל. אתמול דברנו על קידוש ה' בהתנהגות בחוץ... גם בהתנהגות בפנים אותו הדבר.

אנצל את ההזדמנות שהציבור נמצא כולו. נוהגים ללמוד הלכות סוכה במוצאי יום הכפורים - "מחיל אל חיל" (תהלים פד. ח. ועיין שולחן ערוך או"ח חיים תרכ"ה בהג"ה). אבל במוצאי יום הכפורים הציבור על גלגלים. יש מצוה מיוחדת שבגלל תנאי מזג האוויר בחוץ לארץ היה מאוד קשה לקיים אותה, אבל בארץ יש תנאים לגמרי אחרים. אלא שוב - מתוך שגרה - כמו שסבא לא נהג ככה, אבא לא נהג ככה, ממשיכים. מצות סוכה כוללת אכילה, שתייה ושינה, וחמורה מצות שינה בסוכה מאכילה ושתייה (שם תר"ט. ב) והנה באכילה ושתייה מהדרין מאד מאד, שאכילת עראי מותרת מחוץ לסוכה, וברוך ה' מהדרין אצלנו שלא טועמים שום דבר מחוץ לסוכה. אבל שינת עראי, אפילו שינת עראי אסורה מחוץ לסוכה. כל שינה חייבת להיות בסוכה "תשנו כעין תדורו". אז בחוץ לארץ זו כבר עונת הגשמים, עונת הקור, ויש לנו הלכה: מצטער פטור מהסוכה. כתוב מפורש (שם בהג"ה), שעל פי רוב לא ישנו בסוכה מהאי טעמא. וברוך ה', נמצאים בארץ ישראל, ומזג האוויר עדיין לא כל כך חורפי. איני יודע מה יהיה. נקווה שיהיו לנו ימים עם שמים בהירים, אף על פי שאנחנו מאוד מאוד

זקוקים למים. שמחנו על הגשם שירד, הוסיף מאה מליון קוב מים, זה היה חשוב מאד מאד למחסור המים. אבל אם יהיו שמים בהירים - מצוה לישון בסוכה. ושוב, אם אתה גר באיזה שהוא מקום שאתה לא יכול לבנות סוכה כמו שצריך, גדולה רחבה, הרי יש גגות, חצרות, יש כל מיני אפשרויות. תכין לך מיטה מתקפלת, שבמשך היום לא תפריע לאחרים. תחשוב איך לארגן את הדברים הללו, כדי לקיים מצוות סוכה כהלכה.

אגב אורחא, בכפר הרא"ה ובחיבת ציון, יש ברוך ה' שפע של אתרוגים כשרים למהדרין, אתרוגים בלתי מורכבים, יתכן שפה הם גם זולים יותר מאשר בעיר. מי שיש לו אפשרות ידאג לכך, מחר מוצאי יום כיפור, אחרי זה. יורם בית הלוי בכפר הרא"ה, שוורצמן מוכרים בחיבת ציון, היתה פה מודעה גם אצל הרב שלמה צוקרמן. כל מקום שיש אתרוגים, אדרבה, תשתדלו להצטייד באתרוג נאה ויפה, תהיה זו מתנה יפה אם תביא הביתה אתרוג לחג הסוכות. אבל אני חוזר עוד הפעם: עניין של שינה בסוכה. צריך להגדיל את הראש, ולחשוב איך להתארגן ולקיים מצוות סוכה כהלכה.

עלינו לירושלים השבוע, יש רבים רבים שמהדרין שלכל הפחות תפילת מוסף אחת יתפללו ליד הכותל. אם אפשר לעלות לירושלימה באחד הימים, יש כאלה שעולים במיוחד לליל הושענא רבא. אני יודע שבהושענא רבא בבוקר אני פוגש אנשים מכל פינות הארץ, הם באו באופן מיוחד להתפלל תפילת הושענא רבא ליד הכותל. אבל גם כל החג אפשר לראות אנשים. אנחנו חייבים לפתח אצלנו את העניין של העלייה לרגל, עד שזוכה לעליה לרגל ממש בשלוש פעמי רגלנו. בן תורה צריך להתחיל כבר לחשוב על סדר יום אחר, על סדר חג אחר, תוכן אחר, צורה אחרת. יוצאים מהשגרה ונכנסים לעולם של תורה, לעולם של הלכה, לעולם של מנהגי אבות. הכל יקר, הכל חשוב לנו.

עוד הפעם נחזור על עבירות של בין אדם לחברו: פגיעה, עלבון, "מתחנו אותנו", "סדרנו אותנו", יש היום ביטוי חדש "התלבשו עליי". כמה ביטויים שהם רגילים אצל ציבור צעיר בגדר משחק, אבל ייתכן שזה נכנס בגדר מה שהגמרא קוראת "אונאת דברים". "התלבשו עליי", "סדרנו אותנו", "מתחנו אותנו" יש בזה אונאת דברים. צריך להיזכר מתי קרה הדבר, איך קרה הדבר.

נזכיר עכשיו, היה עניין עם "השפעה" בחורף. יתכן וגם שם היה משהו עם "מתחנו את מישהו", "סדרנו מישהו", "דחפנו את מישהו", צריך להיזכר בדברים הללו. גם השתמטות מתורנות, שזה נופל על שכמם של תורנים אחרים, יש כאן עבירה של בין אדם לחברו. במקום להיות נושא בעול עם חברך, עשית להיפך. את העול שעליך הטלת על מישהו אחר. אז חשבת שאתה חברה'מן, הצלחת ככה להתחמק עם איזה תרוץ טוב, סיפור טוב. זו עבירה של בין אדם לחברו.

ולא הזכרנו, וצריך להזכיר, יחס לעובדות בשיבה. עובדות קשה, נשים שעוזרות לפרנס את המשפחות. במקרים מסוימים הבעל חולה, ילד חולה בבית, והאשה מתגייסת לעבוד, לא קל לה. אם אתה מתייחס אליה יפה, אומר לה שלום יפה, אומר לה תודה יפה, זה לכל הפחות מעודד אותה. היא מרגישה שלא מסתכלים עליה מלמעלה למטה. היא אדם כמוך, אתה מכבד אותה. לעומת זה, אם אתה מזלזל, עובר על פניה ולא אומר לה שלום, מתייחס בזלזול, היא מרגישה את עצמה נעלבת, ואומרת בליבה: "אני מסכנה שבגלל מצבי הכלכלי, אני חייבת לעבוד, ואני גם סופגת

מנה של זלזול, אי כבוד ויחס". אתם אולי לא חושבים על זה אבל היא מרגישה את זה. לעומת זה כשאתה אומר לה שלום יפה, תודה רבה, משתדל להקל עליה. לא פעם באו עובדות להתלונן: "כנחנו לבית המדרש, אותו בוקר כל הסטנדרים היו צריכים להיות על הספסלים, והנה השאירו הרבה סטנדרים, ואנחנו היינו צריכות בעצמנו להרים". וכשאתה צריכה להרים עשרים סטנדרים אז הגב שלה נתפס, חוזרת אחר כך הביתה שבורה. בשבילך זה דבר קל ביותר, גמרת ללמוד? אתה יודע שיש ניקוי כללי, שוטפים את הרצפה או יטאטו פה - תשים את הסטנדר על הספסל. אותו הדבר הכסאות בכיתות. לא פעם באו עובדות להתלונן: "את כל הכסאות היינו צריכות לבד להרים". כסא יותר קל מסטנדר אבל גם הוא כבד, וגם את זה היא צריכה להתכופף ולהרים. צריך לשים לב לדברים הללו. אלו ממש עבירות של בין אדם לחבירו. נקווה לתקן את הדבר הזה.

יש לנו רשימה של "על חטא" שזה מיוחד לנו. בתנאים שלנו, במצבים שלנו, אין זלזול בשום דבר. אמר פעם רבי מנדליה מקוצק לאחד שהיה לו רושם שהוא קצת מתגאה בתורתו: לא חשוב לי כמה שאתה למדת תורה, חשוב לי מה לימדה התורה אותך. "למדת" אבל מה לימדה התורה אותך? מה יהיה ממך אחרי שלמדת? - באיזו מידה התורה השפיעה עליך, שינתה, תיקנה את מעשיך? אלו דברים שיתכן שאם נפשפש במעשינו, נמצא שעשינו לפחות חלק מהם ונקבל על עצמינו לתקנם וליזה תוסיפו כל אחד ואחד מה שיש לו במחשבתו, כל אחד בודק את עצמו עושה חשבון כללי, חשבון שנתי. וככל שאנחנו נעשה את החשבון בעצמנו, הקב"ה יעסוק פחות בחשבונות שלנו. חכמינו ז"ל אמרו לנו "כשיש דין למטה אין דין למעלה" - כך אומר המדרש רבה בפרשת שופטים (ע"ז מדרש תנאים דברים לב. זא). אם אתה דן את עצמך, אתה שופט את עצמך, אז אין דין למעלה, אין שופטים אותך למעלה. מה רוצים ממנו, הוא בסדר גמור, הוא שופט את עצמו, ניתן לו, אדרבה. אז אנא נדון את עצמנו, נשפוט את עצמנו...

ועוד הפעם, אחרי הבדלה נצא לקידוש לבנה. אני מזכיר עוד הפעם שתתארגנו יפה לקראת יום הכיפורים. אני מזכיר עוד הפעם ש"כל נדרי" זה לפני השקיעה. לפני "כל נדרי" אומרים, "תפילה זכה", אחרי סעודה מפסקת שוטפים את הפה, מורידים את הנעליים, לוקחים את המחזור, את הטלית, ועולים למעלה לתפילה.

נתפלל ונקווה שבעזרת ה' תתקבלנה התפילות שלנו, והקב"ה יכתבנו. ויחתמנו לשנה טובה בכל המובנים, טובה לכלל וטובה לפרט, טובה לארץ ישראל וטובה לכל עם ישראל. ...גאולה וישועה לכולנו. זאת הברכה וזאת התפילה.

שירה: לולי תורתך...¹

שם חטא . . .

- (א) שם חטא זיטל-גליה דכחלם ודאי-ב' ;
- (ב) שם חטא אי-פילד-גליה וזלול דמאונם ;
- (ג) שם חטא מיסוי אובלון וזלול איבלי ;
- (ד) שם חטא נזקין ארביס היטבה (בלום זבון) ;
- (ה) שם חטא שנה-א-ג' ק'ה ;
- (ו) שם חטא זין-אדג-א-ב' (זלול שנה זמ'א),
 זקום גארטן זא-ל'ו, אי זמ'א
 מניג זלול ג'ג'ג
 מניג זקום זמ'א =
- (ז) שם חטא אי-ג'ג'ג-א-ב' זקום ;
- (ח) שם חטא אי-ג'ג'ג-א-ב' ג'ג'ג זלול ג'ג'ג ;
- (ט) שם חטא אי-ג'ג'ג-א-ב' זלול זקום זמ'א ;
- (י) שם חטא זלול ג'ג'ג זקום זמ'א " זמ'א זמ'א זמ'א זמ'א "

צילום מכתב"ק של מורנו הרב גריה זצ"ל, מתקופת לימודיו בישיבת "מרכז הרב". רבנו היה "נאה דורש ונאה מקיים" (ראה עמוד 112)

טעמים לשמחת מוצאי יוה"כ בעבר, בהווה ובעתיד*

ואוכלים ושמחים במוצאי יום הכפורים דהוי קצת יום טוב (שולחן ערוך אורח חיים תרכ"ד, בהגיה)

ישנם כמה וכמה טעמים לשבח לשמחת מוצאי יום הכפורים:

- א. בת קול יוצאת ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך וגוי" (קהלת רבה ז.א).
וכן כתב במשנה ברורה (תרכ"ט ס"ק טו): כדאיתא במדרש: בת קול יוצאה במוצאי יום הכפורים ואומרת: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינד, כי כבר רצה האלקים את מעשיך" (קהלת ז.ט).
וכן בפיט למנחה של יום הכפורים: "אחר גמר מיצוי, אכול בדיצוי וריצוי" (חובא בתוספות שבת קיד, ב ד"ה ואמאי)¹ - והרי שמחת ההווה.
- ב. יום טוב של כהן גדול, כמפורש במשנת יומא (פ"ג מ"ד): "ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקודש".

אבי מורי החסיד ז"ל, כשהיה רוצה לצאת מבית הכנסת במוצאי יום הכפורים, אמר לשכניו וכן לכל הפוגעים בו בדרך יציאתו: "יום טוב טוב", וכן אמר בבואו לביתו. וסמך לזה מיום טוב שהיה עושה כהן גדול. ולכן מרבים בסעודה בלילה ההוא (יוסף אומץ סימן תתרט) ולדעת התוספות לא באה התקיעה של מוצאי יום הכפורים אלא להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם, וגם להכין סעודת מוצאי יום הכפורים שהיא כעין יום טוב (תוספות שבת שס).
רייש בן וירגה מתאר את התהלכה החגיגית של מוצאי יום הכפורים (אמנם המהדיר, שוחט, בהוצאה המדעית ירושלים תשי"ז, מטיל ספק, ברם ברור שהיה מקור לכל האמור) - שמחה בעבר של פרט, שהיא נוגעת לכלל. (ובעז"ה גם בעתיד)

ג. חנוכת בית המקדש - (מלכים א' ח.ב, מועד קטן ט.א.) - שמחה כללית של העם בימי קדם.
ובפסקי מהרי"ל (סדר נעילה) כתב: ובתקיעה זו מראה שהוא יום טוב, ולהרבות בסעודה בזה הלילה. ונכנסים ימי שמחה שהיו מתנכין המזבת. [והכוונה היא לחנוכת בית המקדש בימי שלמה המלך, כמפורש במלכים א', ח, ב וסי"ה. ועיין שלהי תענית (כו, ב) שחנוכת בית המקדש נקראת יום שמחת לבו של הקב"ה].
ובשבלי הלקט (סימן שכ"ג): מצאתי בשם רבינו שמחה מאישפירא ז"ל, שאין נופלין על פניהם בארבעה ימים שבין יום הכפורים לסוכות, לפני שבהן נשלם בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו, שנאמר (מלכים א' ח. טה) "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וגוי שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום". [והכוונה איננה לשבעת ימים שלאחר חג הסוכות - דבר זה מבואר במועד קטן דף ט', א עיין שם].

ומרן זצ"ל היה אומר (מועדי הראי"ה פ"ח): ביום הכפורים נאמר (יחזקאל לו, כה) "וזרקתי עליכם מים טהורים", בחינת זריקה של טיפות, ואילו במוצאי יום הכפורים זרמי טהרה שוטפים ועוברים את הנפש על גדותיה.

* דברים שנכתבו במוצאי יוה"כ תשי"א.

1 ועיין תוספות יומא פז, ב ד"ה והאמר.

מהלכות בקשת סליחה מחבירו*

”דרך התשובה היותר מקורית וטובה, הנובעת מאור התורה בעולם, הוא השינון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחבירו הכלולים אצלנו בלמוד חושן משפט, בכל הבקאות הגירסאיות היותר בהירה, וכל החריפות הישרה והרחבה היותר אפשריות. היא מתקנת את כל ממשולי הלב שבחיים, ומעמידה את הצדק האלקי על בסיסו הנאמן, ונטולת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה, על-ידי מה שמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים“ (אורות התשובה יגה).

ראשי פרקים

- א. איזה מזיק צריך לבקש מחילה מחבירו?
- ב. אדם צריך לפייס את חבירו אף על פי שמחל חבירו
- ג. בהבחנה בין חובת בקשת המחילה מחבירו לחובת הוידוי כלפי שמיא

א. איזה מזיק צריך לבקש מחילה מחבירו?

יומא (פגה.ב): עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. משמע שעל כל סוגי העבירות שבין אדם לחבירו, יש חיוב על העובר לרצות את חבירו. ואכן מפורש הדבר במסכת בבא קמא (א.ב.צ) שנוסף על תשלומי-ממון שיש בחובל בחבירו, עבור חמישה דברים - נזק, צער, רפוי, שבת, בושת, יש עליו גם דין ריצוי, ו”אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (מחילה)“. וכך פסק הרמב”ם בפרק ב' מהלכות תשובה הלכה ט': ”עבירות שבין אדם לחברו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן: אינו נמחל לו לעולם, עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו“.

אולם מצינו הלכה אחרת ברמב”ם, ושם אנו למדים כי לא על כל העבירות שבין אדם לחבירו ישנו דין ריצוי. בפרק ה' מהלכות חובל ומזיק הלכה ט', כותב הרמב”ם: ”אינו דומה מזיק חבירו בגופו למזיק ממנו, שהמזיק ממון חבירו כיון ששילם מה שהוא חייב לשלם - נתכפר לו, אבל חבל בחבירו, אף על פי שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו, ואפילו הקריב כל אילי נביות - אינו מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו“.

והדברים צריכים ביאור: (א) מהו יסוד החילוק שבין מזיק גופו למזיק ממנו?
(ב) גוזל חבירו הלא הוא בעצם רק מזיק ממנו, ואם כן למה כלל אותו הרמב”ם בהלכות תשובה בין חייבי ריצוי?

* מתוך ספר ”ענבי פתחיה“ עמ' 104-101, בתוספת הרחבה שנמצאה בכתבי הרב זצ”ל משנת תשי”א.

והנה על השאלה השניה עמד ה"לחם משנה" (בהל' חובל ומזיק), ותיירץ שגזלן כיון שגזל בעל כרחו של נגזל וגם נהנה מן הגזילה גרם בזה הרבה צער לנגזל, ולכן חייב לרצותו, מה שאין כן מזיק ממונו שהמזיק לא נהנה מן הנזק, לא נגרם כל כך הרבה צער לניזק. [ובחובל אף על פי שלא נהנה - אולם גרם הרבה צער לניזק]. והנה מה שהוסיף הלחם משנה את הנימוק של הנאה, הדברים תמוהים ביותר, שהרי יתכן שגם מזיק ממונו יהיה הדבר בצורה של הנאה למזיק, ומצד שני במזיק גופו - אין בזה שום הנאה למזיק, ועל כרחך אין הדבר תלוי כלל בהנאתו של מזיק.

לעומת זה נראה כעיקרי החלק הראשון של הדברים שגזל הוא בעל-כרחו של נגזל, והיינו שיש כאן פגיעה אישית. ובוה הוא דומה למזיק גופו, שגם שם הוא פוגע באופן אישי בנחבל.

כי הנה שאלנו מהו יסוד החילוק של הרמב"ם בין מזיק גופו למזיק ממונו, ומהיכן למד אותו? - ונראה שמצינו שם בגמרא מסכת בבא קמא (צ.א.) שענין הפיוס והרצוי קשור הוא עם צערו של הנחבל, שאמרו שם: "כל אלו שאמרו דמי בושתי, אבל צערו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם - אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו". [ולפי זה בגורם נזק לחבירו, מבלי שחבירו ידע זאת ומבלי שיגרם לו צער - אין חובת פיוס על המזיק. אבל חובת וידי ישנה גם אז].

וצריך לחקור על איזה צער מדובר כאן? זה פשיטא שאין המדובר על צער הכאב של החבלה, שהרי זה כבר נכלל בתוך חמשה הדברים שעבורם שילם החובל לנחבל. ברם, יתכנו כאן עוד שני סוגי צער: א) על המאורע בכללו, שכל דבר נזק גורם צער ועגמת-נפש לניזק. ב) על הפגיעה האישית, שכל אדם שנפגע בגופו, עצם הפגיעה גורמת לו צער.

והנה רש"י ז"ל פירש: "צער בושתי" כלומר שנוסף על עצם הבושה, שעליה נתחייב בתשלום מיוחד, יש כאן גם צער שבבושה והיינו כצד השני של דברינו, צער על הפגיעה האישית, ועל צער זה באה חובת הריצוי והפיוס.

וצריך להבין למה לא פירש רש"י כצד הראשון, שהכוונה היא על צערו ממאורע הנזק בכללו? ועל כרחך: מתוך שלא מצינו דין פיוס וריצוי על צערו במזיק ממונו, אף על פי שגם יש צער על המאורע, מזה גופא למדנו שהצער שעליו מדובר כאן הוא הצער על הפגיעה האישית - וזה שייך רק במזיק גופו ולא במזיק ממונו.

ומעתה מחוורת ביותר ההשוואה של גזלן למזיק גופו. שכיון שגזל ממונו - והיינו מידו ממש - בעל-כרחו, הרי שהיה כאן צער-בושת על הפגיעה האישית, וצער זה מחייב פיוס וריצוי כדין מזיק גופו. (עיין סנהדרין נז, א נחי דמחיל ליה - גזילה - צערא בשעתיה מי לית ליה?).

ובטעמא דמילתא שלא חייבה תורה פיוס במזיק ממונו על הצער שבמאורע, נראה דבכהאי גוונא הרי הצער של הניזק אינו בא לא מגוף המזיק ולא מכוחו, אלא הוא נגרם על ידי פעולתו בחפץ של הניזק, ואם כי לגבי הנזק עצמו יש כאן מעשה - הרי ביחס לצער אין זה אלא גרמא, והשתא כשם שגרמת-ניזקין אין עליה תורת חיוב תשלומין, הוא הדין שגרמת צער אין בה תורת חיוב-פיוסין, דכללא הוא שגרמא אינה יוצרת חיובים.

וראיה מפורשת לדברינו מדברי התוספות בכתובות (ז.ט.א. ד"ה צער וכי'): וכל צער החבלה דמיחייב, היינו אותו צער הבא לה בשעת חבלה, אבל מה שבא לה אחר כך - מיפטר, דגרמא בעלמא הוא.

אלא שכאן יש מקום עיון לדעת השי"ך (ס"ד ז) בשיטת הרמב"ם דסבירא ליה דגרמא בניזקין חייב (חושן משפט סימן תי"ח), וכפי שהסביר לנו מרן הגר"א ז"ל בבאוריו שם ס"ק י"ט, דהיינו דוקא במקום שנתכווין להזיק בגרמתו, וחזינן אפוא שגם גרמא יוצרת חיובי תשלומין, ואם כן בנידון דידן תיצור הגרמא בכוונה חיוב-פיוסין?
ואפשר שגם בנתכווין להזיק, אף אם יש לו כוונה ביחס לנזק עצמו עדיין אין כאן גרמא בכוונה לגבי הצער שבנזק¹.

ברם לפי זה אם הוא מזיק ממונו על דעת לגרום לו צער - בכהאי גוונא חייב באמת לפייסו. ונראה דזו אינה צריכה לפנים, דמה אם "אפילו אם לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחול לו" (רמב"ם פ"ב מהל' תשובה הל' ט') - הזיקו על מנת להקניטו לא כל שכן. ועוד מצאתי להגאון האדר"ת ז"ל בסדר משנה למסכת יומא פרק בתרא: "נראה לי נהי דאין גרמא בכלל עשיה, זהו רק באינו מכוון להך גרם, אבל בעושה מעשה ומכוון שיגרום כן, ודאי מקרי כהאי גוונא נמי עשיה, דהרי הוא עושה לגרום כן".

ב. אדם צריך לפייס את חברו אף על פי שמחל חברו

איתא במסכת יומא (א.יז.) על רב ועל רבי זירא שהמציאו עצמם בפני מי שחטא להם, בכדי שהחוטא יבקש מהם מחילה - וימחלו לו. ושמעתי מפי מו"ר הגאון ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל, שהדבר תמוה לכאורה, שהרי הם ודאי כבר מחלו לחוטא, ואם כן למה היה צורך שהחוטא יבקש מהם מחילה? - אלא שמזה למדנו דין חדש, שבעבירות שבין אדם לחברו, לא מספיקה מחילה מצד הנפגע, אלא חובה היא על החוטא שיפייס את הנפגע, וכל זמן שהפוגע לא עשה זאת - אין מועילה מחילתו של הנפגע.

וברור שטעם הדברים הוא שענין הפיוס נוסף על צד הפיצוי שיש בו כלפי הנפגע על צער המאורע, יש בו גם צד תשובה לגבי הפוגע, שכניעתו ופיוסו מכפרים על חטאו. ועל פי זה מובנת ההלכה האומרת שאם ביקש ממנו שלש פעמים ולא נענה, שוב אינו זקוק לו. דלכאורה קשה הן אמנם פלוני אכזרי הוא ואינו מוחל ומעתה הוא החוטא, אולם במה עלתה בזה כפרה לפוגע? אבל כאמור שבפיוס עצמו יש כבר צד-תשובה בגלל הכניעת המפייס, הרי כיון שנכנע לו שלש פעמים, שוב אינו זקוק לו.

והא דלא סגי בפעם אחת, אפשר לומר דזה ברור שראוי לו להשתדל בפיוסו, ושמה שלש פעמים זהו שעור-הפיוס ושעור ההכנעה. ומלשון הגמ' בבא קמא צב, א, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, אפשר היה להוכיח לכאורה שהעיקר הוא שיבקש, והיינו שיכנע בפניו, דלא תליא מילתא כלל במחילתו של הנפגע אלא בבקשתו של הפוגע.

1 ואחד התלמידים. החבר שמשון פורר נ"י. תירץ: חזק גם אם הוא נתכוון להזיק. בא על עונשו בזה שהוא מפסיד את דמיו בתשלום הנזק. והפסדו זה משמש כפיצוי לניזק גם על צער. לא כן גזלן. שבהשיבו את הגזילה אינו מפסיד מכיסו כלום. על כן אין השבת גזלתו מוצה את הנגזל, וחייב לפייסו. ואין להשיב מחובל. ששם כיון שהצער היה מרובה אינו מתפייס בהפסדו של הנחבל. ועיין שאילת שמואל סימן מ"א.

אולם מלשון הרמב"ם בהל' חובל ומזיק שכתב "עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו" משמע שגם המחילה היא חלק מן הכפרה. ונראה איפוא, דאותו צד כפרה התלוי במחילתו של הנפגע. הוא רק כל זמן שהוא רוצה למחול, אבל אם הוא אכזרי ואינו מוחל, שלא-כדין, שוב אין אנו זקוקים לו, ונתכפר הפוגע בעצם בקשתו ופיוסו, וזוהי סברת התוס' בבבא קמא (מג.א. ד"ה מאי וכו') "דדמים יכול למחול וכופר אין יכול למחול" - דבדמים עיקר המטרה היא שהניזק יקבל, ואילו בכופר עיקר הטעם הוא שהמזיק יתן, ונתינתו היא המכפרת, ועל כן אין הדבר תלוי כלל במחילתו של הניזק. (אולם הר"ש בתרומות פ"ו מ"יא סבירא ליה שגם בחומש דתרומה שהוא משום כפרה, אלמלא גזירת הכתוב היתה מועילה מחילה, כדרך שהיא מועילה בחומש של נשבע לשקר כמפורש במשנה ב"ק קג, א, וצריך עיון).

ומדויק הדבר, שנוסף על מה שההלכה של ריצוי הנחבל מפורשת ברמב"ם בהלכות חובל ומזיק, הביאה הרמב"ם גם בהלכות תשובה, כי ענינה בהלכות חושן ומשפט הוא מצד דין התשלומין והפיצויים כלפי הניזק, ואילו ענינה בהלכות תשובה הוא מצד דין סדרי התשובה של המזיק כלפי עצמו.

וכיון שענין הפיוס כלפי חברו יש בו גם צד תשובה, לכן מובן שכל זמן שלא עשה זאת אין יום הכפורים מכפר. והיינו לא רק מפני שחסרה כאן מחילת-חברו, אלא אפילו מחל חברו, כיון שהוא לא עשה את חובתו, ללכת ולרצות את חברו, הרי חסר כאן העיקר של הכניעה והתשובה, ואם תשובה אין כאן - אין ערך לוידוי לפני ד'. ולכן "אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו".

ג. בהבחנה בין חובת בקשת המחילה מחבירו לחובת הוידוי כלפי שמיא

רמב"ם ריש הלכות תשובה: וכן החובל בחברו והמזיק ממונו, אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו, אינו מתכפר לו עד שיתודה וכו'.

וכתב הכסף משנה: "משנה ב"ק סוף החובל (צ"ב א), אף על פי שנותן לו, אינו נמחל עד שיבקש ממנו מחילה". הבין אפוא הכסף משנה שדין הוידוי נובע מן החיוב לבקש מחילה, ויפה הקשה מהר"ם בן חביב בתוס' יוה"כ, יומא פה, ב, אם כן המזיק ממונו של חברו שבפרוש פטרו הרמב"ם מחיוב רצוי ובקשת מחילה (פ"ה מהל' חובל ומזיק הל' ט' ופ"ב מהלכות תשובה הל' ט'), צריך היה להיות פטור גם מוידוי, ואילו כאן פסק הרמב"ם שגם מזיק ממונו חייב בוידוי?

ולכן נראה, דדין וידוי מילתא באנפי נפשא הוא, ואינו כלפי חברו אלא כלפי שמיא, ועיקרו מפני שכל חוטא כלפי חברו בחבלה או בנזק או בגזלה עבר אמימרא דרחמנא (ואם אמנם לא הזכיר הרמב"ם גזול בדין וידוי - אם כי הזכירו בדין רצוי - ניתן לומר שזה כלול במזיק ממונו ובספר המצוות עשין מ' ע"ג נזכרות גם גולות. וממה שכתב רבינו יונה בריש פירושו למס' אבות שכל הנזיקין בכלל לאו דלא תגזול הם, יש סיוע לדברינו). ולכן גם אם שילם לו, ואפילו פייסו, עדיין אין בזה משום כפרה על חטאו כלפי שמיא, וצד זה שבעבירה הוא שמצריכו וידוי.

ואף על גב שכתב הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק "כיון ששילם וכו' נתכפר לו" - אין זה סותר כלל למה שכתב בהלכות תשובה שגם במזיק ממונו "אינו מתכפר עד שיתודה", דהתם קיימינן ביחס שבין אדם לחברו, ואתא לאפוקי שאינו צריך ריצוי ופיוס, אבל אין כוונתו כלל לאפוקי וידוי, שהרי התם לא בהלכות-תשובה קיימינן, והלכה זו מפורשת במקומה. ואפשר שגם הכסף משנה

התכוון לומר שמלשון "אין נמחל לו" יש ללמוד שיש כאן עבירה כלפי שמיא, וממילא למדנו שיש צורך גם בוידוי. ברם זה דוחק, שהרי אפשר לומר שגם אם ישנה עבירה כלפי שמיא, הרי כל שמחל לו חבירו, הקב"ה מוחל לו גם בלי וידוי (ועי' מרחמי שדה להגאון הנצי"ב ז"ל ב"ק צג.א).

אלא שכאמור אין דין הוידוי תלוי כלל בדין הריצוי והפיוס, ואפילו במקום שאין דין ריצוי, כמו במזיק ממונו, שפיר יש דין וידוי. ומקורו של הרמב"ם הוא בספרי כמ"ש שם בהגהה שבכסף משנה. שמה תאמר הניחא בחובל ובגוזל שישנן בלאוין מפורשים בתורה (בחובל - עיין כתובות ל.ב). ברם מזיק ממונו ושילם לו היכן עבר אמימרא דרחמנא? - הנה הדברים מפורשים בחבל ראשונים: ברמב"ם ריש פרק ה' מנזקי ממון "שאסור לאדם להזיק ולשלם מה שהזיק ואף לגרום לו הנזק אסור", (ואם אמנם כתב המבי"ט בקרית ספר שם דהאיסור אינו אלא מדרבנן, הרי דייק בספר יד רמ"ה - אחרון - חוי"מ סי' עה, שמתוך המשך דברי הרמב"ם בהלכה ב' שם "לפיכך אסרו חכמים לגדל בהמה דקה בא"י" משמע שהאיסור שבהלכה א' מדאורייתא הוא), ומצאתי תנא דמסייע דהרמב"ם ס"ל דמן התורה נזקין אסור: מרן הגר"א ז"ל בבאורו (לחז"ם סי' קנה ס"ק ח') וביד רמ"ה ב"ב כו, א, דאסור למיגרם מידי דאתי מיניי היזקא לאינשי, אי משום "לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט.יד), ואי משום "ואהבת לרעך כמוך" (שם יח). וכבר הבאנו לעיל דברי ר' יונה באבות, דמילי דניזקין כלולים בלאו דלא תגזול. ובטור חושן משפט (ריש סימן שעה) כתב, כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממונו.

ובשיטה מקובצת (בבא קמא ב.ב): "מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תם למועד, הני מילי בתלושה אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא. והקשה הרשב"א הלא אדרבה, קימא לן בספק ממונא לקולא לנתבע, ואם כן היה לנו לומר אימא כולה תמה היא? ותירץ דנזקין הוא מילתא דאיסורא מן התורה וספיקא לחומרא.

ובשו"ת חת"ס (י"ד סי' רמא) כתב על דברי הרשב"א "דעיקר ענין נזיקין הוא גדר למצות עשה ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד.טו), ו"לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט.טז), וכתב "והיה עליך דמים" (דברים יט.יז), עיי' מ"ס' מועד קטן דף ה, א".

ובברכת שמואל להגרבי"ד ז"ל (ב"ק סי' ב) כתב בשם הגר"ח ז"ל מבריסק "דדין 'ולא ישמרנו' (שמות כא.כט) הוי איסורא, דלא נאמר דוקא לענין חיוב ממון, אלא גם לענין שיחשב מזיק ורשע כלפי שמיא".

ברם תירוץ הרשב"א קשה להולמו לכאורה, דאטו משום שיש דין איסור בניזקין, יש בידי איסור זה לקבוע את גודל התשלום, כדין תם או כדין מועד, שהרי מדת התשלום איננה שייכת לצד האיסור שבדבר אלא לצד הממונ, והדרא קושיא לדוכתא דהוי ספק ממונא? ברם, יפה הוסברו הדברים בחתם סופר (י"ד סי' רמא): "...ושיער הקב"ה בחכמתו שאם יתחייב התם כך והמועד כך ובור כך ורגל כך, וכדומה בזה, נגדר הדבר וכל אחד ישמור נזקיו. ואם אנו מסופקים אם קרן מחוברת די לה בשמירת תם או בשמירת מועד - ספיקה להחמיר".

ולפי זה הספק הוא לא על גודל התשלום אלא על מידת חיוב השמירה שלא לבוא לידי איסור נזקין, וספק זה הוא ספק איסור שהוא לחומרא.

(אכן צי"ע בדברי הגמ' ב"ק נה, ב, ארבעה דברים התורה מיעטה בשמירתן, ובתוסי' שם ד"ה התורה: דאין שייד להקשות משמירה אתשלומין, ועיי' מה שכתב מו"ר הגר"י חרל"פ זצ"ל בבית זבול חלק ד', בבא קמא סי' א').

ובדין זה של חובת וידוי מתבאר לשונה של המשנה "אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו". ולכאורה קשה, משריצה את חברו הרי נתכפר הכל ולשם מה נחוצה גם כפרת יום הכפורים? וכנראה שמחמת הקושי הזה פירש בחוות יאיר: "אין יוה"כ מכפר גם על עבירות שבין אדם למקום עד שירצה את חברו", (ובפשטות אפשר לפרש שכוונת המשנה היא, שאין הדבר תלוי בכפרת יום הכפורים, אלא בריצוי חברו גרידא). ברם לדידן ניחא טפי, דכיון שגם אחרי הריצוי והפיוס עדיין קיימת חובת וידוי על העבירה כלפי שמיא, הרי אותו צד שבעבירה תלוי הוא עד יוה"כ, שבו נעשה גמר כפרתו.

(אלא שעדיין צריך עיון למתניתין דתשובה מכפרת על לא תעשה גם בלי יום הכפורים). אם כן כאן שחזר בתשובה וריצה את חברו, ואפשר שגם התודה לפני ד', מאי טעמא בעינן כפרת יום הכפורים? ועל כרחך נצטרך לומר כפי החוות יאיר. ולרמב"ם (הל' תשובה א.ד) שכל לא תעשה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר - ניחא, עיין לחם משנה (שם הלכה ג), [ועיין מנחת חינוך מצוה שס"ד].

מלחמת ירח-האיתנים*

ראשי פרקים

- א. נס ההצלה
- ב. מחזל ופשרו
- ג. במעלות קדושים וטהורים
- ד. רוח ה' על לוחמי צה"ל
- ה. מצות הסוכה במלחמה
- ו. הנהגתו של עם ישראל – על טבעית
- ז. "לעת ערב – יהיה אור"!

א. נס ההצלה

מידת הרחמים עלינו התגלגלי... ובעד עמך רחמים שאלי (סליחות י"ג מידות)

"בעשור לחודש השביעי" (ויקרא כג.כז), ביום הכפורים, ביום בו עומד "עם אלקי אברהם" (תהלים מז.) בצום ובתפילה לפני קונו, חרב פתחו מדינות ערב, בסיועם המלא של רשעי עולם - מדינת הכפירה הסובייטית - על עם ד' בארצו. מגמתה של חרב המלחמה היתה, לא רק החזרת שטחים (שבהיותם ברשות הערבים לא פיתחו אותם ולא יישבו אותם), אלא גם, ובעיקר, השמדת עם ישראל אשר שב לארץ מולדתו, לארץ הבחירה אשר נשבע ד' לאבותיו. התוקפים ביום קדוש זה תכננו לא רק מלחמת חיילים, אלא גם רצח המונים.

הטיל ההרסני הקטלני, ה"קלט" הקוטל, אשר נשלח ממצרים ללָבָה של תל אביב רבתי ומטר טילי "פרוגי" אשר נשלחו מסוריא לעמק יזרעאל - להרוג ולאבד נשלתו, מטרתם היתה להשמיד ולכלות מנער ועד זקן, טף ונשים, ברגע אחד (על פי אסתר ג.יג).

אילו הגיעו הטילים למטרתם, היו לנו חס ושלום רבבות חללים במלחמה הזאת, רבבות חללים מן האוכלוסייה האזרחית. שואת השמדה עמדה לרדת כחתף על עם שוקט ובוטח.

אכן, המגמה השטנית של רשעי עולם, לפגוע פגיעה זדונית גם בקדושת יום הכיפורים, המגמה לחלל גם את היום הקדוש, יום יחודו ואחדותו של עם ישראל, התנקמה בהם וסיכלה את מזימת הרצח ההמוני שלהם.

מידת הרחמים הגוברת בו ביום - "כנשר יעיר קנז על גוזליו ירחף" (דברים לב.יא) - נתגלתה באופן מופלא, ומגן הישע - "ד' אורי - בראש השנה, וישעי - ביום הכיפורים" (ויקרא רבה פרשה כא.ד) - הגן

* דברים שנכתבו לאחר מלחמת יום הכפורים תשל"ד. נדפס ב"צניף מלוכה" עמ' 245-256.

על ערי ארץ ישראל וכפריה, מכל הפגיעות הישירות האלה. הטילים הקטלניים מסוריא לא הגיעו למטרתם, רובם ככולם פגעו בעצים ואבנים, והטיל שהועף ממצרים לתל אביב ונתגלה באמצע דרכו והושמד תוך כדי מעופו, הושמד ברגע שלפני האחרון.¹

גם ההפתעה של פתיחת מלחמה בעצם היום הקדוש השיגה מטרה הפוכה: - לא רק שריכוז העם בבתי הכנסת, איפשר גיוס מהיר יותר של חיל המילואים, והכבישים הפנויים איפשרו להביאם הרבה יותר מוקדם למחוז חפצם, אלא שחויית תוקף קדושת היום העניקה רוממות נפש למתגייסים, ומלחמת המצוה שנכפתה עליהם בעיצומו של יום, בעיצומו של צום, תרמה רבות לנכונות הנפשית להילחם בעוז ובגבורה, בדבקות ובמסירות, באמונה ובבטחון.²

כאיצטגניני פרעה בשעתם, ראו אויבינו ולא ידעו מה ראו, עינם הרעה ראתה עם בוטח מנותק מעולם ומלואו, מרוכז בבתי כנסת, עטוף בטליתו ובצומו ושקוע בתפילתו, ומזימתם הרעה היתה: הנה שעת הכושר "לְהִלָּחֵם וְלֵאבֹדֵם" (אסתר ט.כד). אולם העין הרעה הזאת, הכופרת, המשתחצת, והמתחצפת כלפי שמיא, לא ראתה את העין של מעלה - "עין ד' אל יראיו, למיחלים לחסדו" (תהלים לג.יח) - העין הפקוחה, הצופה ומשגיחה על גוי ואדם, על כל יושבי תבל ושוכני ארץ.

בעלי מזימת הרצח לא ידעו ולא הבינו (רחוקים מאד מלדעת ומלהבין), כי "ימים יצרו, ולו אחד בהם" (שם קל.טז), כי יום הכיפורים הוא יומו המיוחד של בורא עולם ואדם, בו העמיד את אבינו הראשון במבחן העקידה של בנו יחידו³, בו נתגלו שלש עשרה מדות הרחמים לרעיא מהימנא, בו ניתנו לישראל הלוחות האחרונות, ובו נאמר למשה רבינו: "הנה אנכי פִּכֶּת בְּרִית, נגד כל עמך אעשה נְפִלָאָת, אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים" (שמות לד.י), והברית הכרותה לעם הזה היא המבטיחה שלא יכָּה ולא יושמד - "כל כלי יוצר עליך לא יצלח" (ישעיה נד.יז).

1 צמרמורת עוברת למקרא התיאור השלו הרגוע של הטייס, שהוזעק לטיפול בגוף הנע, הטס לעבר תל אביב רבתי, רעד עובר בעצמות למקרא תהיותיו והיסוסיו של הטייס, והצורה הקלילה שבה הוא עוקב אחרי הגוף הזה, מבלי לעמוד על סיבו, מבלי לחוש מה איזומה הסכנה שגוף זה נושא בחובו, עד שממש ברגעים האחרונים הוא תופס שלפניו פצצה מעופפת בעלת כח הרס עצום, וכשהיא כבר מתחילה לנחות על המטרה שלה, על תל אביב, רק אז הוא מצליח לפגוע בה - מבלי להפגע - והיא נופלת הימה, ומתפוצצת בתוך המים, ומתיחה מצולות, מבלי לגרום מק כלשהו.

2 "סבר האיוב להפתיע את בני ישראל, בעיצומה של תפילה מתוך תענית, ובכך להקשות עליהם את המעבר הקוטבי כביכול מתפילה למלחמה. אך כאן טמונה טעותו. אצל עִמָּנוּ לא היה זה מעבר חד כלל וכלל. אותם יהודים אשר נותקו מסידורי תפילתם בשעה שעמדו בתפילה ובקשה: "ובכן יתקדש שִׁמְךָ ד' אלקינו על ישראל עַמְךָ, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך", לא פסקו מתפילה זו גם כאשר יצאו עם סליחותיהם לחינוכי הסנקים. באותה קדושה, באותה סהרה, ומתוך אותה מגמה קדושה של תפילתם, תפילה שבקשורה רגע לפני צו הקריאה: "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ", נטלו את כלי מלחמתם בידם... שהורים היו חיילים אלה בעת מלחמתם כבעת תפילה קדושה זו, היא ליוותה אותם בדרכם למערכות המלחמה, ומתוך אותה מגמה קדושה נלחמו" (י.ב. "מוריה" חשון תשל"ד).

3 "מאז (עקידת יצחק) והלאה, הוקבע לטבע קיים באומה הישראלית, להימשך אחרי רצון ההשגחה (העליונה) מעומק הלב, ולחסור נפשם ורוחם ומאדם על קידוש שמו יתברך" (משך חכמה פרשת וירא, על הפסוק 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ד' יראה' - בראשית כב.יד).

ביום קדוש זה מתעלה עם ד'. ישראל עם קרובו וזוכה לקדושה וטהרה - "לפני ד' תטהרו" (ויקרא טז.ז) - ואוי להם למנסים לחלל את "קדש ישראל לד'" (ירמיה ב.ג).¹

מסורת בידינו: עקידת יצחק היתה ביום הכיפורים, בעת תפילת המנחה (עיין כלי יקר ויקרא טז.ג; סדר הדורות ב' אלפים ע"ה). והנה באותן שעות, עקדו עצמם צעירים מופלאים, בלחימה של מסירות נפש. הם עלו בלהבות, ובזכות עקידתם - קרבנם, נשארנו אנחנו חיים וקיימים.

המלחמה שפרצה ביום הכיפורים, נמשכה והפכה למלחמת ירח האיתנים, ירח תשרי שהוא איתן במצוות (עיין ראש השנה יא.א). לאחר הכשלונות חזרה ונתגלתה איתנות רוח ישראל, איתנות הפנימית וכח עמידתו הנפשית הרוחנית, כוח לחימתו ועוז רוחו. נתגלתה "רוח גבורה ודעת להלחם" (תוספות בבא מציעא קא.א.דה מתיב), וברוב אונים וברוב תבונה ניצח ישראל את אויביו, והם נסוגו אחור. באור ד' וישעו גבר ישראל. ימין ד' רוממה, ימין ד' עשתה חיל (עפ"י תהלים, קיח.טז).

חרב פתחו רשעים... לטבחו ישרי-דרך, חרבם תבוא בלבם, וקשתותם תשברנה, כי זרועות רשעים תשברנה, וסומך צדיקים - ד'!² (שם לז.ד-ו)

ב. מחדל ופשרו

מה כוחנו, מה גבורתנו... וחכמים כבלי-מדע, ונבונים כבלי-השכל (תנא דבי אליהו רבא, פרק כא)

פליאה גדולה מטרידה את מחשבותינו: איכה הגיע "העם החכם והנבון" (על פי דברים יז.ד), הצבא המהולל ושרות המודיעין המשוכלל, המוחות המנתחים המעולים והמשובחים, למחדלי "עיניים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו" (ירמיה ה.כא). כאילו לא היינו עם בינות, בעל תבונה ובעל נסיון, בעל יכולת ובעל הגיון? איכה לא ראו את האויב המתייצב בשער, המגייס צבא רב ונערך למלחמה רבת נשק? איכה נעצמו העיניים? והתשובה היא: המחדלים - זה כבר לא החטא, זה כבר העונש: "כי נסך עליכם ד' רוח תודמה, ויעצם את עיניכם" (ישעיה כמ"ג).

המחדלים הם כל כך בלתי סבירים, והם מקיפים אנשים כה רבים, עד שקשה לראות בהם חטא אישי פרטי, של אחראי פלוני ובלתי אחראי אלמוני.

יהיה זה קוצר-ראיה לראות כאן רק את החטא של הפרט, אלא עלינו להבין ולדעת כי באמצעות השגגות של הפרט, הוטל כאן עונש על הכלל, באמצעות שגגות בידי אדם הוטלו כאן

1 עמיקם אנסמן כותב מרמת מגשימים: "קרה פה משהו סמלי, חזק מאוד. ביום הכיפורים, כשהתעופפו פה במשך פגזים (מהשריון הסורי), חדר פגז אחד והתפוצץ בתוך אחד הבתים, ורטיס ממנו פגע בש"ס שעמד בארון, במסכת "יומא". הרטיס חדר דרך כריכת הגמרא, וקצהו הפנימי הגיע בדיוק עד המילה "יומא" שבשער הגמרא. כאילו רצה לומר: ביום זה ביום הכיפורים, אי אפשר להתקדם יותר" ("אל מחוץ לחומות" עלון ישיבת הכותל לחברים בצה"ל, חוברת מס' 20).

עונשים בידי שמים: ניטלה הראיה הפשוטה, והקולות הברורים לא נקלטו באזנים, הוכו כולם בסנוורים והפכו כולם חרשים.

כי נתקיימה בנו החזות הקשה של ישעיה הנביא: "ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר" (שם פסוק יד). וכדברי חכמינו ז"ל "כד רגיז רעיא על ענא - עביד לנגדא סמותא" (בבא קמא נב, א) - כשהרועה רוגז על העדר הוא מסמא עיני המשכוכית [העז הצועדת בראש העדר]...
אחרי מלחמת ששת הימים, אחרי המאורע הכביר הזה, אשר בו נתגלתה יד ד' וזרוע תפארתו על עמו ונחלתו, נמצאו "בעלי נסי" אשר התעקשו ולא רצו "להכיר בניסים" (על פי נדה לא, א: אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו), אשר התעקשו לומר כי רק ידם עשתה זאת וזרועם הושיעה למו. הם חזרו ושיננו: חכמתינו ותבונתנו, עצמתנו וחריצותנו, תכוננו וערנותנו, הם שעמדו לנו¹ - "ולא תצא אלקים בצבאותינו" (תהלים ס"ב, ועיין גיטין נ"א ועיין מדרש איכה רבתי פרק ב, ח).

והנה באו המחדלים המרובים של מלחמת יום הכיפורים, הכשלונות הבלתי מובנים והבלתי מוסברים, העוורון המוחלט למראה תנועות צבאיות מסיביות, החירשות הגמורה למשמע ידיעות מהימנות, והוכיחו לכל החכמים והנבונים, לכל החזקים והאמיצים, כי בלי סייעתא דשמיא אין ערך לחכמה ולתבונה, לגבורה ולעצמה - "אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו" (ירמיה ס"ב).

הצבא החזק ביותר והחייל האמיץ ביותר, זקוקים לעזר ממרום - ו"אם ה' לא ישמר עיר - שוא שקד שומר" (תהלים קכ"א), "ואמיץ לבו בגבורים - ערום ינוס ביום ההוא" (עמוס ב, טו).

עתה שחה גבהות אדם ושפל רום אנשים (על פי ישעיה ב"ז), המדברים גבוהה גבוהה (על פי שמואל א ב, ג) מנמיכים קולם, והמתנשאים לכל לראש (על פי דברי הימים א כ"א) מרכינים קומתם, וכולם מוכינים לחקור ולברר מה קרה.

אכן, לא רק ועדת חקירה למחדלים נחוצה לנו לעת כזאת, ועדה אשר תטפל באנשים מסוימים ובעובדות מוגדרות, אלא התוועדות כללית של העם כולו, לדיון ולחשבון נפש מקיף של "נחפשה דרכינו ונחקרה" (איכה ג, מ). נחפשה דרכי העם כולו ונחקרה מעשיו, עד היכן התרחק מעצמיותו, עד היכן פנה עורף למהותו, לזהותו, לדורותיו, למעמדות הגדולים אשר עשוהו לעם, אשר קיימוהו והגיעוהו עד הלום².

1 "זכור לי כיצד - אחרי מלחמת ששת הימים - דחה רב אלוף יצחק רבין ז"ל בתוקף, את הדעה כי פה קרה נס. הוא טען כי

פה היה הכל פרי מלאכת מחשבת. ביצוע מצויין של תכנית, ותו לא" (פרופ' הראל פישר).

ואילו גבורי ישראל לבית חשמונאי, המנצחים המפוארים, שנוותיהם מאירים עד היום הזה, ידעו יפה יפה למי הגבורה ולמי הנצחון. וכך מפרש קדוש ד' רבי לוי יצחק ז"ל מברדיצ'ב: "מסרת גבורים ביד חלשים - לכאורה [קשה]. הלא חשמונאי ובניו גבורים גדולים היו. כמסופר בספר יוסיפון? אלא הכוונה היא, שהיו צדיקים ולא תלו נצחונם מחמת גבורתם. רק [האמינו] כי "מאת ד' היתה זאת", (תהלים קי"ח, כג) (קדושת לוי, דרושים לחנוכה).

2 הלב זע למשמע דברים אלו, יוצאים מפיו של אחד הבחורים היקרים שלנו, בוגר ישיבת בני עקיבא בכפר הרוא"ה וישיבת הכותל, מתנדב סיירת שקד, אלי שגיא (פייג) הי"ד, בהקלטה של גלי צה"ל ימים אחדים לפני עלותו למרום בפריצת תעלת סואץ:

הרי לנו דבריו של רש"י ז"ל במסכת סנהדרין (צח.א ד"ה וככות), בפירושו של פסוק סתום בספר דניאל: "וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה" - (דניאל יב.ז) - "כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם [של ישראל], שהיתה נפוצה אילך ואילך, גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה, ואחר שתכלה גבורתם, שיהיו שפלים למאד, תכלינה כל אלה - אלו הצרות, ויבא משיח, כדאמרין [כי יראה] כי אזלת יד (דברים לב.לו)".

ניתן לומר שהכוונה היא: כשתכלה יהירות הגבורה ורברבנות חוזק היד, כשתכלה הרגשת העליונות המוחלטת של הגבורה הפיזית, וההתנשאות של היעילות הטכנית, אז תכלינה הצרות שבאו ללמד לקח, הצרות שבאו להחזיר את העם לצלילות דעתו, להשיב אותו אל איתן אמונתו, כי שוא תשועת אדם, כי "באלקים נעשה חיל, והוא יבוס צרינו" (תהלים ט. יג-יד), ואז תאיר עלינו אורה של הגאולה, יזרח עלינו אורו של משיח, "וידעו כל הארץ כי יש אלקים לישראל, וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ד'". (שמואל א. יז.מו-מז), כדבריו הנמרצים של דוד נעים זמירות ישראל בעמדו מול גלית הפלשתי.

ג. במעלות קדושים וטהורים

יְבָרְכֵי אֱקֻדְשֵׁי נוֹיָרָא י.ג. - הקביה מתקדש בקרוביו, הם נמצאים עמו, במחיצתו. אבל "על פני כל העם אכבד (שם)" - מלשון כבודות, כל העם נושא בכבודות ובכאב את צער האבידות. (אדמיר ר שמה בונם ול מפשיסחא)

פליאה שניה מנקרת במוחנו: איכה נפלו בחרב רבים ממיטב בחורינו, וביניהם מספר כה ניכר של ארזי לבנון צעירים, בני תורה מעולים, מבחירי הישיבות? איכה נפלו בני קיבוצים ומושבים מסורים ונאמנים, אנשי תלם וניר, טייסי אוירונים ולוחמי טנקים, בני חלוצים מיבשי ביצות ומפריחי שממות? איכה נפלו אמיצים ישרי דרך מבני הישוב הותיק, ונועזים טהורי לב מבני העליות החדשות, בני שומרי חומות ירושלים ובני שרידי משרפות אושוויץ - "ודמים בדמים נגעו" (הושע ט.ב).

"בכלל, המלחמות שבאו [על העם היהודי], נועדו להזכיר לנו מחדש מי אנו ומה אנו. ועם תום הקרבות ראוי שנשב עם עצמנו ונחשוב מחדש. אולי אנחנו מסלפים את הדרך שבה אנו הולכים, בכך שאנו מנסים להשוות את דרכנו ואת חיינו לאומות העולם".

לחשבון נפש מצפה חולם לוחם אחד, יבדל לחיים, חבר קיבוץ, איש את ועם, הסופר מר יריב בן אהרן: "תיקון המציאות יתחיל כמו תמיד, מן היחיד. חשבון הנפש - מן הנפש הפרטית. מתוכה יצמח התיקון והשינוי הכללי... הקשר העתיק שבין חסאים לפורענויות, ישוב להאיר את המציאות באורו הער, הבהיר. את המתים לא נשיב לחיים, אבל כחות חיים רבים נוכל להשיב לעצמנו באורם של הנופלים, ואיתם יחד ללכת.

הדרך תימשך והטבל אולי יגבר. היסורים יחזרו למימד האמיתי שלהם בחיי היהודים. האשליות ומשיחיות השקר יגחו... הקדושה תפוקה שוב מן הריאליזם וההגשמה. נמשיך ללכת, לבקש תשובות חברתיות לבעיות חברתיות, מענה פוליטי לבעיות פוליטיות, ותשובה של אמונה, תשובה של מאמינים, להמשך דרכו של עם נדף, של עם נצחי".

אכן לא ניתנה תשובה לשאלה הנוקבת "זו תורה וזו שכרה"¹ (מנחות כט, ב), ושאלה זו שנשאלה ביחס להריגתו של רבי עקיבא, קיימת ביחס לכל עשרת הרוגי מלכות, חכמי ישראל הגדולים, אשר קינת "אלה אזכרה", הנאמרת עליהם ביום הכיפורים (אחרי "סדר העבודה"), התמזגה השנה עם אזעקות הפתע של שעטת שרשרות הטנקים, אשר עלו עלינו כחתף בצפון, ומטר הפצצות הפגזים אשר הונחת עלינו בדרום, ופגעו כה קשות במאות בני יקרים לעם ד'.

ואין לנו תשובה לשאלה המנקרת: מדוע נבחרו הפעם הטובים והמעולים, הַאֲזוּרִים באהבת מולדת והעומדים בתפילה ביחוד הלב, והם שעלו על הטנקים הקדמיים וספגו את המהלומות הכבדות, את האש הצולבת, והם שבלמו בגופותיהם, בנשמותיהם, את מאות מכוונות המלחמה הכבדות, ועלו במעלות קדושים וטהורים.

אכן, הם לא נפלו. הם קמו, עלו ונתעלו. הם נצבים ועומדים כלפידים בוערים מאירים, כמקדשי השם בכל דורות ישראל, כעמודי אש ההולכים לפני העם לנחותו הדרך, להאיר לפניו². ועם כל זאת - אין ניחומים להיעדרם. גם כשנאמר לאב השכול, מפי אדון הנביאים, בדבר ד': "בקרבי אקדש", קיבל האב קדוש ד' את הדברים בדממה כבדה, כי אין הנגלה שבלב אדם יכול להכיל את דרכי ד' הנסתרים - "ולא אתנו יודע עד מה" (תהלים עד. ט).

עם למוד סבל אנחנו, עם שדרכו רצופה קרבנות, עקידות, ועם זאת, אנו באים בקובלנות קשות. כדוגמת האב הראשון אנו עומדים ותמהים, אנו מעיזים ושואלים, וכדוגמת עבדו זקן ביתו אנו משתאים ומחרישים.

בדברי קדמונינו נאמר: "ואין [הפורענות] מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה" (בבא קמא ט. א), והדברים עוררו חלחלת תמהון בלב אחד מגדולי האמוראים (עיין שם בגמרא). נמעיט איפוא בדיבור ונתרכז בשתיקתנו ובדומיית אבלנו, עם אבל היחידים, אֶפְלָל על הידועים לנו והמוכרים לנו, ואבל הרבים, אבל על כל אדם מישראל שנתן נפשו במערכות המלחמה.

נשתתף עם ההורים השכולים בעומק אבלם, עם הרעיוות שבורות הלב בכאב דכאונם, עם הילדים הרכים העטופים באלם צערם, עם האחים והאחיות בכובד יגונם. נחיה עם המשפחה, אשר ה"איננו" של היקר, של האהוב, מְלֵנָה אותה יום יום, ומעיק ומעיק.

נישא אתנו את הכאב האמיתי של השאלות, בלי להרגיע עצמנו בתשובות כלשהן. כי הכאב המתמיד הזה הוא המקשר בין אלה שעלו במעלות קדושים וטהורים לבינינו. הוא המשפיע על הווייתנו, הוא המסוגל גם להביא שינויים לטובה באורחות חיינו. זכרונם המתמיד - הוא מקור-ברכה לבנין עולמנו, כדבריו המאירים של רבינו הגדול:

1 ותשובת הקב"ה "שתוך, כך עלה במחשבה" - פירש אותה אחד מגדולי הראשונים: "והמחשבה הוא רמז לדבר הנעלם. לא יִדְעֵנו רק בעל המחשבה" (רשב"א בחידוש אגדות, עין יעקב תענית דף כה).

2 הרי לנו השורות הנמרצות האדירות שיצאו מעטו, מליבו של אב שכול במלחמה הזאת: "למחרת הודיע לי קצין העיר שבני נפל. הערתי: הוא לא נפל. חייל ישראלי אינו נופל. הוא מת בעמידה, תמיד בעמידה. לפחות מבחינה רוחנית" (ד"ר אלדד אזכיר-אלי, "הארץ" ט' כסלו, תשלד).

”היחידים הנספים בלא משפט, שבתוך שטף המלחמה, יש בה ממידת מיתת צדיקים המכפרת, עולים הם למעלה בשורש החיים, וְעֶצְמוֹת חַיִּים מְבִיאָה עֶרֶךְ כִּלְלֵי לְטוֹבָה וּלְבִרְכָה אֶל כִּלְלֵי בְנֵי הָעוֹלָם” (מרו הגראי”ה קוק זצ”ל, אורות, המלחמה, פרק א.א.)¹.

משלחת גדולה ומרשימה, התייצבה בימי הקרבות בפני בית דין של מעלה, ועצם הופעתה שימשה טיעון חזק ביותר. הם לא היו צריכים להזכיר זכויותיהם של ישראל, הם עצמם היו התזכורת, האזכרה לפני ד’ - וזכותם הגנה ומגינה עלינו.

ד. רוח ה' על לוחמי צה"ל

כי לא בחרבם ירשו ארץ, וזרועם לא הושיעה למו,
כי ימינך וזרועך, ואור פניך כי רציתם (תהלים מדר).

הנה אנחנו מגיעים להבנתה, לפישרה של הפליאה השלישית:
איך לא הצליח האויב, לא הצליחו חילות סוריא וחילות מצרים ומגויסי מדינות ערב, לפרוץ פנימה בדרום ולהחזיק מעמד בצפון, למרות שפע הטנקים וחיל הרגלים, הנשק החדש והלחימה הנואשת! ואיך התאושש והתגבר צה"ל על צבאות ערב המרובים, ונפלו רבים ביד מעטים, מוכנים מאומנים ומצויידים מכף רגל ועד ראש, בידי מופתעים וְיָלֵי נֶשֶׁק, חשופים בשדות קרב! איך נבלמו התקפות מוחצות דוהרות! איך עמדו בפרץ לוחמים בודדים עם כלים מעטים, ופגעו בעשרות טנקים והדליקום והשמידום תחתיהם!
אכן, מהסתר פנים עברנו להארת פנים: ”יום כפורים זה - יום נס גדול הוא לישראל!“ - אומר הפרשן הצבאי המוסמך האלוף חיים הרצוג. ”הפריצה למערב הסואף היא בלתי טבעית“ - אמר שר המלחמה של מצרים².

1 את האמור בפרשת העקידה ”ונשמתוה ונשובה אליכם“ (בדאשית כב.ה), מפרש מרו הרב זצ”ל, בסידור תפילתו, בדרך מקורית. כאן, אומר הרב, רומז אברהם אבינו להשפעה הרוחנית שתופיע בעקבות העקידה: ”נשובה אליכם להשפיע עליכם ועל בני אדם כיוצא בכם, מיסוד אורה של הקדושה והשלמות העליונה, במפעל הקדוש של המסירה הנפשית הרוחית והנשמתית לא-ל חי. הנו בזה שבים אליכם לרומם ולעלה אתכם“ (עולת ראייה ח”א, עמ’ פח).

והשפעה זאת היתה בשביל אברהם אבינו כה מוחשית, כה ממשיית, עד כדי כך, ש”האב הקדוש... לא חש כלל אי זה הבדל בין המצב הנפשי שלו, החושב לכאורה עוד להמשיך חיים הקשורים בחומר, ובין המצב הנפשי של הבן ההולך להפרד מחיי הגויה“ (שם).

ויפה מבוארים הדברים ע”י הרב עוזי קלכהיים זצ”ל: ”ברגעים נעלים אלו, לא הדגיש אברהם אבינו את ההבדל בדרך ההשפעה על החיים, שהוא ימשיך לעשות זאת בחיי הגויה, ואילו יצחק יקרין זאת מעולם הנשמות. כאותם הנהגים על קידוש השם וכגבורים שמסרו נפשם למען העם, שבמותם צוו לנו את החיים, כלומר צוו עלינו חיים מתוקנים ושלמים, שלשמם הערו נפשם, וגם אחרי הפרדס מעולם החיים שלנו, ממשיכים הם להשפיע עלינו מזיו נשמתם“ (אורות העקידה, עמ’ נד).

2 ”הפעם, במלחמה הבלתי מתוכננת ביותר מצידנו, צולחים כוחות ישראל את התעלה, כלל וכלל שלא כדרך הטבע, אך בדרך הירוואית אפופת הוד. באותה שעה נשמעת סימפוניה נהדרת שכמותה ספק אם נשמעה אי פעם. אחד המפקדים קורא אל תוך מכשיר הקשר, את התפילה לפני יציאה לקרב, שנוסחה על ידי הרבנות הצבאית, ומתוך מכשירי הקשר

אכן: הכשלונות שהיו לנו הם **שלא בדרך הטבע**, וההצלחות שבאו אחר כך גם הם **שלא בדרך הטבע!**

שתי התופעות גם יחד, הסתר פנים והארת פנים, הרי הם כשני צדדיה של מטבע אחת - גילוי השגחה העליונה:

”גדר [הגדרת] הנסים הוא, שהקב"ה מראה בגלוי את השגחתו, באופן אשר כל בעל לב יכיר כי אין זה מקרה טבעי אלא יד ד' נגלית כאן. על כן כשם שיש **נס הבא לטובתנו** בעולם הזה, כן יש גם **נס המתגלה ביסורינו**, כאשר ה' יתברך מראה השגחתו בגלוי **בסייעו לשונאינו**. ואם ירגיש האדם בלבבו, ויכיר הכרה גמורה את יד ד' מתוך היסורים, ויבחין את הנסים [שבהם]... וישנה מפני זה את מעשיו מרע לטוב לגמרי, כן גם הנסים יתהפכו תיכף, ותחת היותם **נסים לרעה** - פתאום יהיו **נסים לטובה**“ (הגרא"א זסלר ז"ל, מכתב מאליהו, כרך א', עמ' 203.5).

העולם עודנו עומד אחוז פליאה בפני מה שקרה¹.

מאות הטנקים הרוסיים-הסוריים שעמדו כבר על שפת הירדן נעצרו, נפגעו, נדלקו, נסוגו. רמת הגולן כולה חזרה לידי ישראל, ואיתה כברת ארץ גדולה משטחי סוריה. המצרים שהצליחו לצלוח את התעלה ברבבותיהם - בגלל חוסר הכוננות שלנו - נעצרו על שפתה, ולא הצליחו להתקדם בדרכם בכבישי סיני, ואילו חיילינו קמו ונתעודדו, התאוששו והתחזקו. אחרי קרבות הבלמה הקשים, פרץ צה"ל אל מעבר לתעלת סואץ, והוא פרוש עכשו בצדה המערבי, בארץ גושן. נשגבים הם דברי הלוחמים, מכל החוגים, דברי עוז וגבורה, שנתפרסמו ברבים. דבריהם של הבנים אשר גם בהיותם בודדים, מנותקים, עמדו איתנים במערכות המלחמה, בשדות הקרב, וגדולים מהם מעשיהם, מסירות נפשם באהבת אחים², בהקרבת חייהם למען שלום העם, למען בטחון הארץ³.

שביתר הסנקים. מבין כוחות הצליחה. נפלטות בזה אחר זה קריאות ההסכמה של יתר הכוחות: "אמן" אחד, עבור; "אמן" שנים, עבור; "אמן" שלוש, עבור; וכן הלאה. קריאות ה"אמן" מצטרפות יחד למנגינה עריבה, ועולות יחד אל כסא הכבוד. מאות לבבות פועמים יחד, ועיניהם נשואות למרום שיושיע את עמו. בידעם כי גורל המערכה יוכרע במהלך זה... עתה חוקרים מפקדים מצריים, כיצד הצליחה ישראל לבצע מהלך זה, שאינו מוסבר בדרך הטבע. עובדא. שכמעט שהפקירו את העבר השני של התעלה, בהיותם בטוחים שכוחות צה"ל לא יצליחו להבקיע להם דרך מבעד לעמדותיהם במזרח. לא בכדי ביקש מפקד הצליחה מחייליו... שישירו את השיר: "ישראל בסח בד" (תהלים קטו, ט). כי רק בבטחון בדי" היה אפשר להסביר את ההצלחה הבלתי טבעית של הכוח" (י.ב. "מוריה", חשון תשל"ד).

1 הנה דברי יחף לונס, מחכיר נאס"ר, בפני האקדמיא הצרפתית למדעי המדינה:

”מדינות ערב הכניסו לקרב סנקים ורכב משוריין מכל הסוגים במספרים גדולים ביותר. עד 5000 סנקים, ובערך 900 סוללות טילים נגד מטוסים. סוריה לבדה פתחה את התקפתה נגד הצבא הישראלי ברמת הגולן עם 2000 סנקים. מספרים אלו עולים על כחות השריון שבהם תקפו צבאות גרמניה הנאצית את רוסיה ביוני 1941. היה זה נס ממש שהכחות המשוריינים של מדינות ערב, שפתחו בעצמה ובתנופה כזאת, נכשלו מלהגיע לתל אביב תוך 24 שעות“.

2 ”בנוגע לאופי של העם היהודי, כבר מעידה התורה (שמות י"ה) שזה עם סגולה. סיפור קטן: טנק אחד נפגע ועלה באש. ומיד אתה שומע בקשר: ”אני יוצא לחלץ“, ”אני יוצא לחלץ“, כלומר כל אחד מנסה לחטוף את המצוה, אף שזה ענין של מוות בסח (והוא לא מכיר כלל את הצוות של הסנק הפגוע). בקיצור כל ישראל הם לא רק חברים, אלא הם

הם לא נסוגו אחור במצבים קשים. הם הסתערו, התקדמו, גם כשסביבם שריקות כדורים ורשפי פגזים. הם לא נרתעו גם למראה חברים נפגעים. זינק ועלה מתוכם, מתוך מעמקי נפשם, מעיין אמונה איתן. ספרי תהלים הפכו לנשק אישי, פרקי תפילה עודדו ואמצו, והתפילין עטרו ראשי לוחמים בעוז ובגבורה. אדירה היתה האמונה ורב היה הבטחון, כי לדי' הישועה - "כי בך אֶרְכָּץ גדוד, ובאלקי אדלג שור" (תהלים י"ח.ג). ואמנם באה הישועה שציפו לה, בימי שמחת בית השואבה. נתקיים בהם, נתקיים בנו "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" (ישעיה יב.ג).

ה. מצות הסוכה במלחמה

"הסוכה - מבצר הגנה היא לנו, ואם יפלא היאך תוכל דירת ארעי כסוכה להגן, עד כדי לשמש דוגמא של הגנה ומבצר נגד כל צר ואויב? נגיד גלוי לפני כל באי עולם: דבר ה' הוא המחוק והמבצר את מחיצותיה הקלושות של הסוכה" (מך הגראיה קוק וצ'ל, מעדי הראיה עמ' צה)

רבות הצטערו חיילים שומרי תורה ומצוה, על שבעיצומם של קרבות רחוקו **מסוכות**, לא הגיעום **ארבעה מינים**. אולם צער זה על חוסר סוכות, על חוסר אתרוג ולולב וכו', העמיק בקרבם את חוויית המצוות החביבות האלה, לבם כמה, נכסף והתגעגע להם. והיו להם הרבה שעות של ישיבה רוחנית עילאית "בצילא דמהימנותא"¹, הרבה שעות של אחיזה רוחנית בארבע המינים ודבקות בהדרם, על עושר תכניהם ורוב טעמיהם. ובאותה רוחניות צלולה, זכה, עוררו רגשות קודש עמוקים בלב בנים לעם, אחים לנשק, וכולם אזרו חיל.

הם לא פקפקו אף פעם בזכותנו על ארץ ישראל, הם המאמינים באמונה שלמה ביחודו של עם ישראל - "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" (דברי הימים א. י"ב.כא) - הם שנכנסו למלחמת המצוה מתוך

אחיים. אני בטוח שעבודת ד' זו במדבר סיני ובארץ גושן באה להשלים את עבודת ד' של משה ובני ישראל במדבר" ("המעין", סבת תשל"ד, עמ' 3).

3 "ראיתי אותם שם במרחקים, מוארים באלומות הארטילריה הכבדה, סחופים בסופות הקטיושות, תחת מסך הטילים הצולפים ללא רחם - ללא חת בלב. מעטים מול רבים. אלוקי, "מה רבו צרי, רבים קמים עלי" (תהלים ג.ב). תמיד מעטים מול רבים. עתים אחד, יחיד, מול רבים... שמעתי את תפילתם התנוקה. את תעצומות תגבורת הנפש המאמינה, המהפכת את גלגל הנסיגה והבלימה אל ההסתערות הוודפת אחור. ראיתי עמידה עיקשת, נמשכת, בלתי נלאית, שמעיינות כוחה שותים לא מהעולם הזה" (יריב בן-אהרן).

1 כך למדנו בבית-מדרשו של מרן הגאון ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל, במאמרו המאיר "סובים מאורות":

"החפץ הפנימי, להעמיד בנים אמיצים לאומה, כשהוא בא מצד ההתמסרות לכלל ישראל, מסמן את עוז הגבורה, גבורת הקודש העומדת אחר כתלנו, וקוראת לנו להתלבש בתפארתה, שנהיה "גברי כח עושי דברו", (תהלים קג.כ), לעשות רצון קוננו וחפץ צורנו, לבסס את בית ישראל על אדמת קדשו, בפליאות קודש תורתו ובגבורות ישע ימין עוזו. ופרסום החפץ הזה עצמו, החפץ להמציא גבורה לישראל, מוסיף גם הוא עוז וגבורה לכל ישרי לב, וכל התלבשות פנימית בגבורה טהורה, כל עוז ועצמה של עם הקודש, מביאה לידי ברכת אלקים - "נורא אלקים ממקדשך", אל-ישראל הוא נותן עז ותעצמות לעם. ברוך אלקים" (שם סח.לו).

חוייה של קדושה, נתגלו כמאגרים של עוצמה רוחנית קורנת זוהרת על כל סביבותיה, כנושאים של להט פנימי בתום ובטוהר, באמת ובאמונה. ובמורל הגבוה שלהם עודדו וחזקו את כל העומדים אתם במערכה, התעלו והעלו, נשאו ורוממו¹.

“ואגין זכותא עליהו כי סוכה” (ערכין לבג.) - מופלאים ספורי חיילי צה"ל על הנסים ועל הנפלאות שקרו להם בחג הסוכות. סוכות של ענני כבוד נפרשו עליהם, ועין בעין ראו כי שומר ישראל מגן עליהם, כי כנפי השכינה סוככות עליהם - “כי די אלקיכם הִהַלֵךְ עִמָּכֶם, לְהַלְחֵם לָכֶם עִם אֲיָבֵיכֶם, לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם” (דברים כ.ד.).

“בעת העם לסוכותם מביאים,

הדם מדות וכפות הדקלים,

בכפו רוממני צור, וסוכו

צפנני כמבצרים נעולים”

(רבי שמואל הנגיד זל.)

1. הנהגתו של עם ישראל - על טבעית

“דָּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר ד' וְקִרְאוּ” (משעיהו לד, טו)

1 “בסוכה כמובן לא ישבנו, מלבד פעם אחת כשהייתי במרכז סיני, אבל ישבנו מתחת לענני כבוד, וגם אם לא ראינו אותם בעיני בשר, אפשר היה להרגיש אותם בחוש ממש, כמו בימי יציאת מצרים. מבחינה זאת היתה המצוה מושלמת, כדעת ה"ב"ח (בטור אורח חיים סימן תרכ"ה) על הכוונה בקיום מצות סוכה” (“המעין”, טבת תשל"ד עמ' 2).

“כשהיו ישראל במדבר לא היו להם סוכות של ענפי עצים, אלא סוכות של ענני כבוד. גם עכשיו ראינו כי ענן ד' סוכך עלינו. מאות פגזים נפלו מימין ומשמאל - ובנו לא פגענו, וזה נמשך שלשה ימים רצופים. עין בעין ראינו שד' פרש עלינו את סוכה שלומו” (אהרן גסנר, “המחז”).

מפגד ספינת הטילים אמר: “התמונה המרגשת ביותר בעיצומו של הקרב היתה, מראה הד"ר מנקיס נרופא בסגל חיל הים) כשהוא ניצב על גשר הספינה עסוף בטלית ומחזיק בדבקת לולב ואתרוג”.

ד"ר חנוך מנקיס עצמו אומר: “מי שהשתתף בקרבות הימיים בספינות הטילים, יודע כי כל מה שאירע לנו היה מעל ומעבר להסתברות ההגיונית. אילו היו אירועים ניסיים אלה בודדים, ניתן היה לנמק אותם במקריות. כביכול, אך מאחר והם עברו עלינו, יום ושעה שעה, כאשר טילים משוגרים אלינו שוב ושוב - ואינם פוגעים (והרי אירעו לנו תקלות שונות והתגברנו עליהן). בנתונים אלה כשאתה חשוף לכל כך הרבה סכנות והסך הכל הוא מאה אחוז ללא פגיעות, אי אפשר להסביר זאת ברמה מקצועית או במקריות, אלא ביד העליונה המכוונת” (“ידיעות אחרונות”).

“בימים הראשונים של סוכות היו לנו ארבעה מינים, אך סוכה לא היתה, שכן הגענו למקום בו חנינו בערב החג, אחרי צאת הכוכבים. למעשה מצד הדין עוברי דרכים ושלוחי מצוה היינו, והיינו פטורים, אך בכל זאת העיקר הדבר על הלב. באחד מימי חול המועד בנינו סוכה, והיתה הרגשת התעלות שכמותה לא הרגשתי זמן רב. באותו ערב, לפני שהספקנו לישון בסוכה, יצאנו לקרב. אחרי שכבשנו את היעדים שנועדו לנו, שוב בנינו סוכה קטנה במוצב המצרי שכבשנו” (“אל מחוץ לחומות”, חוברת 14).

עתה עלינו להשתדל ולהיות זכאים לכך, שחסידי ד' שנתגלו במלחמה הצבאית, ימשיכו להתגלות גם במלחמה המדינית, כי אין מעצור לד' להושיע, אם בשדה הקרב בנשק האש, ואם בלחצי המאבקים של המעצמות הגדולות, בטבעות החנק של הצמצום והנסיגות. וכשם שדוגמת קרב דוד וגלית, צריכה לעודד כל חייל יהודי במאבק המלחמתי, כך מערכות היסטוריות אחרות בתולדות עמנו צריכות לחזקנו גם במאבק המדיני.

תוך כדי עמידה מפוכחת, בוחנת, שוקלת, ומשא ומתן מדיני מייגע, חובה היא להחזיק את ספר התנ"ך ביד, ולקרוא מתוכו מדי פעם בפעם דברי חיזוק של נביאי האמת, ולזכור כי בשום פנים ובשום מצבים, אין להתפס למחשבות ייאוש, וכי גם במצבים קריטיים, מופיעות ישועות בלתי צפויות.

צר מאוד שהמדינאים שלנו משתמשים בטיעוניהם ובהצהרותיהם רק בנימוקים ריאליים רציונליים, שכנגדם ניתן תמיד להשתמש בנימוקים נגדיים. אילו נעזרו מדינאינו גם בתופעות הבלתי רציונליות שבתולדות ישראל, מאז היותו לעם ועד היום הזה, אילו עמדו על עצם התופעה האי-רציונלית של קיום העם הזה במשך אלפי שנים, בחוסר תנאים חיוניים ביותר, דומה שהיו מצליחים לערער את הבטחון המקנן בסתר לבם של אויבינו כי יוכלו לנו, כי אי פעם יגברו עלינו, ניצחו אותנו ויכלו אותנו.

יש לראות ולהראות את עם ישראל בעיני התנ"ך, מיציאת מצרים ועד יציאת רוסיה הסוביטית, ממלחמות החשמונאים ועד מלחמות השחרור והתקומה בימינו¹. נוסף לטנקים ולאוירוני הקרב, ולכל הנשק המתוחכם, צריך להיאמר ולהשמע בקול רב באוזני מדינות ערב: מדוע אתם חוזרים על הנסיון להשמיד את העם הזה, נסיון שלא הצליח בשום תקופה בהיסטוריה, נסיון שנכשל וחזר ונכשל במשך שלושת אלפי שנים? הלא כה הבטיח לנו הנביא בדבר ד': "כל כלי יוצר עליך לא יצלח!" (ישעיה נד.ז) - ודבריו נתאמתו עד היום הזה.

ולפני ישעיהו הנביא הודיע לנו אדון הנביאים משה רבינו: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כז.י). יכולים עמי ערב להשלות עצמם, שכמות הנשק המרובה ואיכות הלוחם שהשתפרה, הם שבידם להכריע, אולם כשאנו קוראים בקול רם ונישא בשם אלקי ישראל - כאן תש כוחם. כאן הם יודעים שיש להם ענין עם כח הכוחות שאין להתחרות אתו, שהם מנסים

1 "הציונות הפוליטית גרסה, שהמושג "עם לבדד ישכון" (במדבר כג.ט) הוא בעצם מושג א-נורמלי, ואילו האמת היא שמושג זה הוא המושג הסבעי, הנורמלי, של בית ישראל...
אנו צועדים תמיד אל הבלתי נודע, ולמעשה אנו צועדים לקראת העתיד אשר אותו חזו הנביאים. ואשר הוא הדבר הנודע היחיד, מבחינת חיות האנוש. אנחנו מלאים פרדוכסים, אבל אנחנו, בסופו של דבר "עם לבדד" לא כפרדוכס, אלא אולי כסבע היחיד האמיתי בהיסטוריה האנושית, שהצליח להתקיים מעבר לזמן, ותפס את מקומו מעבר לכללים המקובלים של ההיסטוריה" (הרב ד"ר יעקב דוד הרצוג ז"ל, "עמודים", אייר תשל"ב).

להלחם עם בעל המלחמות שאין לנצח אותו - "הם באים בנצחוננו של בשר ודם, ואתם באים בנצחוננו של מקום" (סוטה פ"ח, מ"א)¹.

כה אמר אבימלך, מלך פלשתים הקדמון, לאברהם אבינו: "אלקים עמד בכל אשר אתה עשה (בראשית כ"ב) - "לפיכך אני ירא ממך, לא מגבורתך ועשרך" (פירוש הספורנו על הפסוק).

והיא שעמדה לאברהם העברי, שגם אם "אחד היה אברהם" (יחזקאל לג, כד), אדם מול עולם - "כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד" (בראשית רבה פרשה מב), עמד איתן - "איתן האזרחי" (תהלים פ"א ויעין בבא בתרא ט"ו א) - ומתערה כאזרח רענן (שם ז' לה). והיא שעמדה לבניו אחריו - "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו - והקב"ה מצילנו מידם" (מחזן הגדה של פסח).

וכיוצא בזה בדורנו. אחרי רצח המיליונים היהודים באירופא - שחלק אחד מעמי אירופא רצח במו ידיו וחלק שני עמד על הדם ושתק (ורק בודדים נתנו מחסה לנרדפים, והם זכורים לנו לטובה ולברכה) - בקע עלינו השחר וקמה מדינת ישראל, בדרך מופלאה, בדרך מיוחדת, בדרך רצופה גילויים, מסות, אותות ומופתים - "ד' בדד ינחנו - ואין עמו אל נכר" (דברים ל"ב).

"רזי לי רזי לי" - (ישעיה כ"ד) - שנתגלו לי שני רזים - רז הפרועות ורז ישועה (רש"י שם) - פלא היסורים ופלא הקיום קשורים זה בזה, פלא השואה ופלא התקומה שלובים זה בזה.

"דרכנו בחיים הלאומיים ... ארוכה היא מאוד ... גדולים אנחנו וגדולות הנה משוגותינו, ובשביל כך גדולות הן צרותינו, וגדולות גם תנחומותינו" (מרן הגר"י קוק זצ"ל, אורחות, אורות התחיה ריש פרק ה).

וזאת עלינו לשנן באזני אומות העולם כולן "למען יראו וידעו וישימו (על לב) וישכילו יחדו כי יד ד' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה" (ישעיה מ"א), "כי ד' צבאות יעץ - ומי יפר, וידו הנטויה - ומי ישיבנה" (שם י"ד).

ולא רק באזני אומות העולם, אלא גם באזני המוני בית ישראל באזני כל החושבים כי "ככל הגוים בית ישראל" (על פי יחזקאל כ"ח), באזני המנסים לתת לכל תופעה בתולדותינו הסברים רציונליים, ומשדלים עצמם להאמין באמת ובתמים, כי ישנם סיכויים לשלום אמת בין ישראל למדינות ערב, והם מנסים להשלות עצמם בסברות ובהיקשים, מסכסוכי עמים אחרים וניגודי מדינות אחרות.

1 ובתקופת החשמונאים, שינו זאת יהודה המכבי באזני צבא המלחמה, וכה אמר לאנשיו, לפני הקרב עם סירון, במעלה בית חורון:

"נקל כי יסוגרו רבים ביד מעטים, ואין מעצור לפני שמים להושיע ברבים או במעטים. כי לא ברב חיל הנצחון במלחמה ומן השמים הגבורה. הם באים אלינו ברב גאווה ופשע, להשמיד אותנו ואת נשינו ואת בנינו ולבח אותנו, ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל תורתנו. הוא יגוף אותם לפנינו ואתם אל תיראו מפניהם" (חשמונאים א, ג, יח-כב).

ולפני ההסתערות על מחנה הסורים באמאוס, חזר יהודה המכבי והכריז:

"אל תיראו מהמונס, ומעברתם אל תפחדו. זכרו איך נושעו אבותינו בים סוף, כאשר רדף אחריהם פרעה בחזל. ועתה נקרא לשמים, אם יחפץ בנו ויזכור ברית אבות, והשמיד את המחנה הזה מפנינו היום, וידעו כל הגוים כי יש פודה ומציל לישראל" (שם, ד, ח-יא).

שלומי אמוני ישראל, המאמינים באמונה שלמה, כי שלום אמת יהיה רק בשעה שיתוקן עולם במלכות ש-די וכל בני בשר יקראו בשם ד', (על פי תפילה "עלינו לשבח"), משוכנעים בהיפוכו של דבר: כל עוד רחוקים עמי ערב מקבלת דברי נביאי האמת והצדק, כל עוד רחוקים הם מהכרה ביחודו של עם ישראל - אין כל סיכוי לשלום אמת.

העמלקיות העתיקה מתחדשת בכל דור ודור, והיא שואפת להשמיד ולהרוג ולאבד את בית יעקב, היא אינה מעוניינת בשטחים, ושום ויתורים לא יספקו אותה. לא שטחי כיבוש מטרידים מנחתם של עמי ערב (הם משאירים בשוממותם שטחים עצומים בארצותיהם), ולא דאגת פליטים מטרידה שלוותם (הם סגרו בפניהם כלכלת ארצותיהם ומנוונים אותם במחנותיהם, ובלבד שיוכלו להשתמש בהם כנשק פוליטי נגד ישראל)¹, מטריד אותם עצם מציאותו וקיומו של עם ישראל בארצו, ומדאיגים אותם גשגוגו והתפתחותו והתעצמותו (גם אם כל אלה יכולים להביא ברכה מרובה להם).

הם זקוקים לשטחים, בכדי שיהיה להם קל יותר ונוח יותר להתקיף אותנו בבוא היום. הם זקוקים לעמדות נוחות, בכדי שיוכלו לפרוץ ביתר קלות את מוצבינו ומעוזינו, לזרוע מוות בערינו ובכפרינו.

הם מוכנים לשפוך "דמי מלחמה בשלום" (על פי מלכים א. ב.ה), להסוות מזימותיהם בדרכי שלום, וכל אמצעי השקר והכזב כשרים בעיניהם להשיג מטרתם. זהו "שלום רמיה", שכל מטרתו לזכות בתנאי התקפה יותר נוחים.

"כי לא שלום ידברו, ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבו" (תהלים ל"ה.ב).

ברם, ידיעה אכזרית זאת, לא רק שאינה מביאה אותנו לידי יאוש, אלא להיפך, היא המשמשת מקור עידוד וחיזוק, שכשם שבמשך שלשת אלפי שנה לא הצליחו שונאי ישראל להשמידנו ולכלותינו, עם כל הנשק המודרני של כל תקופה בשעתה, כך לא יצליחו גם בהווה וגם בעתיד.

רק התפיסה ההיסטוריוזופית החילונית, היא הגורמת לדכאון ויאוש. תפיסה זו שמקורה בטשטוש היחוד היהודי, מתעלמת בשעות רגיעה מחומר הסכנות לקיום היהודי, ממגמות ההשמדה הטוטלית של שונאי ישראל, ואילו בשעות סכנה - אין היא מסוגלת לדלות כחות עמידה איתנה ויצרבות נפשית, ממעין האמונה בנצח היהודי, בנצח ישראל.

"ואל ארץ יביט, והנה צרה וחשכה, מעוף צוקה ואפלה מְנַדָּח" (ישעיה ח.כב). מי שמביט ומסתכל רק במה שנעשה בארץ, רק בסיבות הטבעיות הארציות, נתון באמת בהרגשה החמורה של "צרה וחשכה", נזרק מועף כולו בתוך מצוקה נפשית של אפלה ומדוחים.

1 קולונל מיינרצהאגן האנגלי כותב ביומנו, בתאריך 15.1.51, מדשמי ביקורו בכויית:

"העירוני [לעשיר הערבי]: אתם הערבים על כל אוצרות הנפש שלכם, מדוע אינכם עושים משהו למען הפליטים העלובים האלה מארץ ישראל - ותשובתו היתה: "אתה חושב באמת שנהרוס את התעמולה הטובה ביותר הנמצאת ברשותנו? - הרי זה מכרה זחב". אמרתי לו, שדעה זו היא קשת לב ובלתי מוסרית כאחת. חזר והשיב: "הבלים, הם סתם אשפת אדם, אבל הם מכרה זהב מדיני". בלשון שונה כלשהי שמעתי דעות זהות מפי ערבים אחרים" (פרקי יתן מדיני - ירושלים תשל"ג - עמוד 156).

אולם הנושא עיניו כלפי **שמיא**, "בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם, לאביהם **שבשמים**" (ראש השנה כט.א), ראייתו היא לגמרי אחרת, לגמרי שונה, הוא אינו מאבד אמונתו תקותו גם במצבים חמורים.

ביום הכיפורים, בתפילת המנחה, אמרנו "איתן הכיר אמונתך" - והכרת איתן זו, ואמונת אומן זו, מלוות אותנו לאורך כל הדורות, ומעניקות לנו עוז ותעצומות.

בחיים הפרטיים וגם בעבודה הציבורית, ואפילו בדברים **השוטפים** הנוגעים לארץ ישראל ולכלל ישראל, קיימא לן ש"אין סומכין על הנס" (פסחים טז.ב), וחייבים לטכס עצות, ולפעול ולעשות, כמיטב התבונה וכמיטב היכולת. כך לימד אותנו הרמב"ן בפירושו לתורה, בהסבירו את המפקד ואת החלוקה למחנות ולדגלים, לפני הכניסה לארץ:

"ויתכן שנאמר עוד, כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה, כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבוא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם --- והיו משה והנשיאים צריכים לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה... **כי התורה לא תסמוך על הנס** שירדוף אחד אלף" (במדבר א.מה), "כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים, לעשות מה שביד אדם לעשות, והשאר יהיה בידי שמים" (בראשית ו.יט)¹. והמסקנא היא **שחייבים** אנחנו להתכוון בשיטות הצבאיות המשוכללות ביותר, ולהיעזר במהלכים המדיניים הטובים ביותר. ולאחר שעשינו כל מה שביכולתנו לעשות, ודאי שסומכין אנו וחייבים אנו לסמוך על אדון כל המעשים, על נסיו ועל נפלאותיו.

ברם בכל מה שנוגע לעצם קיומו של עם ישראל ולעצם ענינה של ארץ ישראל - כאן צריך להיות ברור (תוך כדי מיטב העבודה המעשית והמדינית), שסומכין ונסמכין על ההבטחות והשבועות והבריתות שבין הקב"ה לעם ישראל, וכל המתרחש בזה אינו בגדר נס, אלא בגדר טבע קיים, שהוא למעלה מסדרי הטבע הרגילים, ונס מתמיד המתחדש בצורות שונות בכל דור ודור.

כאבינו הזקן יעקב - המתכוון לעימות עם עשיו - נצל עד תום את דרך הדורון, המשא ומתן המדיני, נתכוון באומץ ובגבורה לתחבולות מלחמה, ונייחד לבנו בתפילת מעמקים "הצילני נא וגוי" (בראשית לבי.א), ובטוחים נחיה "בכחו של זקן" (על-פי בראשית רבה פרשה פ, ט) כי יתקיים גם בנו "וירא כי לא יכל לו" (בראשית לב.כו)².

1 וכך כתב רבינו בחיי ז"ל בפירושו לתורה. בפרשת בשלח: "חמקשים עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות יג.ח) - יצאו ישראל ממצרים חלוצים, כאנשי צבא היוצאים למלחמה. ואף על פי שאין ישראל כשאר העמים... דרך התורה לצוות שיתנהג אדם במקצת בדרך הטבע... ואחרי כן יפעל הנס. לכן מצינו שאמר הקב"ה ליהושע: "שים לך ארבע לעיר מאחריה" (יהושע ח.ב). ועם מלומדי הנסים והנפלאות למה יצטרכו לאורב? אלא שרצון התורה בכך, שיעשה אדם בדרך הטבע כל מה שבידו לעשות, והשאר יניח בידי שמים. וכן אמר שלמה המלך ע"ה: "סוס מוכן ליום מלחמה - ולד' התשועה" (משלי כ.לא). כלומר חייבים בני אדם להשמר בנפשותיהם ולהכין סוסים וכלי מלחמה - והקב"ה יושע, כי התשועה לו לבדו יתברך".

2 "וטעם בחרבי ובקשתי, כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת. ירמוז למה שאמר הכתוב (יהושע יא.יט-כ): "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וגוי", כי מאת ד' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל. למען החרימם". וייחס החרב והקשת אליו, כי זכותו היא העושה עמם מלחמה. והוא הנלחם להם לא הם עצמם. וכענין שאמר

ז. "לעת ערב - יהיה אור"!

"הלובש צדקה, ולו כמעיל עטויה

וממכה עצמה - מתקן רטיה"

(סליחות לשני קמא, עפי' מדרש תנחומא, סוף פרשת וישב)

כך מסרו לנו חז"ל: "אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן הוא בורא להם רפואה תחלה" (מגילה יג.ב), ולא עוד אלא ש"אמר רבי יהושע בן לוי: מתוך צרה - רווחה, ומתוך אפילה - אורה" (מדרשת תנחומא פרשת מקץ ג), ומבאר רבינו יונה גירונדי ז"ל: "כי יהיה החושך סיבת האורה" (שערי תשובה. ב.ה). פצצת הנפט הערבית שהתפוצצה כבר עכשיו, בקול רעש גדול, על פני אמריקה ואירופה, ועד ליפן הגיעה - טובה גדולה צפונה במועדה המוקדם. זו פצצת זמן שמתכננה ומכווננה פיצצוה לפני זמנה.

אנו אמונה כי האנושות תספיק להתאושש מן ההלם הראשון של סגירת צינורות הנפט, אשר רוצה לעצור גלגלי תעשיית העולם, אשר מגמתה להקפיא עצמות מיליוני אדם, אשר מוכנה להשליט חושך ואפלה בעולם - "והיה לעת ערב - יהיה אור" (זכריה יד.ו).

אין אנו רשאים לעוף עצות להקב"ה, כיצד עליו לקיים שבעתו לאבות, כיצד עליו לשמור בריתו לבנים. אולם הדברים כבר נראים ובולטים, והם המחזקים והמעודדים, כי עוד נזכה לחיות ולראות בישועתן של ישראל - "ועצת ד' היא תקום" (משלי יט.כא).

חרם הנפט שהופעל בתנופה פתאומית חזקה על ידי הערבים, ואשר נחל נצחונות בשלבי פתיחתו, קשה פגיעתו הכלכלית ורבה חומרתו המדינית, אולם קללת חושך זו עצמה יכולה ליהפך לברכת אור.

דוקא מפני שנשק רב עצמה זה נמצא בידי הנחשלים ביותר מבין מדינות ערב, שבת אחת נתחלף להם הגמל במטוס סילון, שבלי עמל ויגיעה התחילו לגרוף מיליוני דולרים, יכול עושר זה להיות "שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה.יב), להיות לחרב פיפיות שעלולה לפגוע באוחז בה.

מלחמת הנפט אשר הוכרזה ברוב גאווה וגודל לבב, אפשר שתשיג בקרוב תוצאות הפוכות. הואיל וגאות עושר מעבירה אותם על עניות דעתם, וחוצפתם אינה יודעת גבולות, עתיד להתקיים בהם מקרא שכתוב "וילכדו בגאונם" (תהלים נט.ג). כעבור תקופת ההלם, יתברר שעדיין מסוגל העולם להדוף את התקפת החושך, לדחות את איומי האפילה.

בעל שגיון הגדלות מלוב לא יחזיק עמים וארצות בגרונו, וסוחר העבדים מסעודיה לא יהיה מלך העולם.

מלחמת הנפט מסוגלת לאחד את העולם המערבי המפולג, ואפשר גם שתצליח לפלג את העולם הערבי המאוחד.

הכתוב: "כי לא בחרבם ירשו ארץ חרונם לא הושיעה למו, כי ימיך חרוךך ואור פניך כי רציתם" (תהלים מד.ד). חהו בזכות האבות, כי על דרך האמת ימיך [חסדן] לאברהם חרוךך [גבורה] ליצחק, ואור הפנים [תפארת] ליעקב" (רמב"ג, בראשית מז.כב).

ואם כסנחריב מלך אשור בשעתו, מנפנף מלך המדבר ידו על **ירושלים** - "עוד היום בנב לעמוד, נִלְפָּף ידו הר בת ציון על גבעת **ירושלם**" (ישעיהו. יג.ב) - הרי תשובתו נתונה לו, אמורה לו: "ורמי הקומה - גְּדָעִים, והגְּבֹהִים - ישפלו" (שם פסוק ג).

ירושלים היא "אורו של עולם" (בראשית דב. נס.ה), ולא יבלעוה מחשיכי עולם. משפיל גאים עדי ארץ הוא שהגביה שפלים עד מרום הרים, וירושלים עיר קדשנו ותפארתנו, הוחזרה במלחמת ששת הימים בעזר גלוי ממרום, לעם ישראל מאוחד ומלוכד. ומתנת גבוה זאת תשמר בידי "ישראל גוי אחד בארץ", בחרדת קודש - "כי לישראל עמך נתתה באהבה לנחלה, ולזרע ישרון - ירושה הורשת" (ירושלמי תענית. פרק ב הלכה ב).

"אֶסְרִי לַגֶּן עֵדֶן" (בראשית חס.יא) - "גֶּן - אלו ישראל, עירה - זו ירושלים" (רש"י שם על-פי תרגום אונקלוס) - ירושלים קשורה לישראל וישראל קשורים לירושלים, קשר עליון, קשר של קיימא, קשר בל ינתק.

ואנו אמונה ותפילה לקיום נבואתו-הבטחתו של יואל הנביא (ד' סו.ז): "וד' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל... והיתה ירושלם קדש וזרים לא יעברו בה עוד".

*

מה שמתרחש בגיבנה - לא ועידת **שלום** היא זאת, אלא סיר לחץ, עניבת חנק, אשר עמים מפיקי נפֶט מושכים בחבל מזה, ועמים צורכי נפט מושכים בחבל מזה, וצואר ישראל באמצע. שולחן ניתוחים הוא זה, אשר סביבו עומדות מעצמות גדולות, וכל אחת פועלת בהתאם לצרכיה, וכך היא מתכוננת לנתח נתחיה.

וגם לקראת מבחן זה אנו אמונה: "עֲצוּ עצה וְתַפְרֹךְ, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו א-ל" (ישעיהו. פ.י).

*

נשנן ונזכור את דברי הנשר הגדול, רבינו הרמב"ם ז"ל, המפרש את מאמר חכמינו ז"ל "אין מזל לישראל" (שבת קנו.א): "רצו לומר שתיקונם והפסדם [של ישראל] אינם לסיבה **טבעית**, ולא על מנהג המציאות [ולא לפי חוקי המאורעות במציאות המעשית], אלא נתלה **בעבודה ובמרי** [תלוי בעבודת ד' ובהמרות רצונו] - וזה אות יותר גדול מכל אות" (מאמר תחיית המתים בסופו). וכיוצא בזה, דברי רבינו, הרמב"ן ז"ל:

"ומן הנסים הגדולים המפורסמים, אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, **שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם**, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו **שכרו**, ואם יעבור עליהם יכריתנו **ענשו**, הכל בגזרת עליון" (שמות יג.סו).

"והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג עניינם בטבע כלל, לא בגופם ולא בארצם, לא בכללם ולא ביחיד מהם" (ויקרא כו.יא).

”כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם, וטעם התורה אין בכל ענינו רק נסים - לא טבע ומנהג,
(בראשית מו.טז).

זאת תורת עם ד' ונתיבות עולמו, מלחמות קיומו ויעודי תקומתו, ככתוב בספר הברית אשר
נכרתה עמו בחורב (ויקרא כו.ג-ג):

”אם בְּחַקְתִּי תִלְכוּ, ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם,

... ונתתי שלום בארץ, ושכבתם ואין מחריד...

וחרב לא תעבר בארצכם...

והתהלכתי בתוכם, והייתי לכם לאלקים

ואתם תהיו לי לעם...

ואשבר מטת עַלְכֶם, ואולך אתכם קוממיות”